

O B S A H

Ján Oravec: Vetosled v spojkových súvetiach z odborného štýlu . . .	1
Karel Bareš: Významová nosnosť prípony <i>-tron</i> v angličtine . . .	11
Imrich Kabina: Z ďalších aktuálnych otázok právnej terminológie . . .	30

Diskusie

Ján Horecký: Využitie predponových slovies v elektrotechnickej terminológii	42
Miroslav Roudný: Některé problémy ve veslařském názvosloví . . .	45
Ladislav Dvonč: K pravopisu niektorých novších slov na <i>-er</i> prevzatých z angličtiny	47

Zprávy a posudky

Antonín Kříž – Antonín Tejnor: K problematice pravopisu geologických názvů	56
Miroslav Roudný: Mezinárodní plán k sjednocení úpravy a zpracování několikajazyčných slovníků	58
Ivan Masár: Obrabotka metallov davlenijem	61
Ivan Masár: Poluprovodnikovyje pribory	61
Karel Sochor: Normalizování názvosloví z oboru plemenitby	63
Ivan Masár: Sborník Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove	64

ČESKOSLOVENSKÝ TERMINOLOGICKÝ ČASOPIS
orgán Československej ústrednej terminologickej komisie
pri Prezídiu ČSAV

ROČNÍK III – 1964 – ČÍSLO 1

Vydáva

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED V BRATISLAVE

Hlavný redaktor dr. Ján Horecký, C. Sc.

Výkonný redaktor Ivan Masár

Redakčná rada: člen korešpondent ČSAV Jaromír Bělič, dr. Ján Horecký, Dr. Sc., doc. dr. Milan Jelínek, C. Sc., prof. dr. Eugen Jóna, Jaroslav Kuchař, C. Sc., Ivan Masár, dr. Štefan Peciar
Redaktor časopisu Andrej Šumec
Technický redaktor Vladimír Štefanovič

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27. Vychádza raz za dva mesiace. Ročné predplatné Kčs 24,-. Jednotlivé číslo Kčs 4,-. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky a predplatné prijíma PNS – ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo námestie 48, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII. Rukopis zadaný v novembri 1963, vytlačené vo februári 1964. Vytlačili Polygrafické závody, n. p., závod 2, Bratislava. Povolené rozhodnutím SNR č. 28204/61. — K-06*41037

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1964

Kčs 4,-

VETOSLED V SPOJKOVÝCH SÚVETIACH Z ODBORNÉHO ŠTÝLU

Ján Oravec

S poriadkom viet v súvetiach umeleckého a hovorového štýlu sa usporiadanie viet v súvetiach odborného štýlu čiastočne zhoduje, čiastočne sa od neho odlišuje. V tomto príspevku chceme poukázať na zákonitosti vetosledu v odbornom štýle, aby sme neskoršie mohli s nimi porovnať vetosled vzťažných viet a viet v ostatných štýloch. Vetosled v umeleckom a hovorovom štýle sme zisťovali a overovali v gramatickej excerpčii spojovacích výrazov, uloženej v Ústave slovenského jazyka SAV. Poradie viet v súvetí z novších gramatík si všima Mihálova *Slovenská gramatika II* (str. 190 n.). S vývodmi tejto gramatiky sa len čiastočne zhodujeme. Jednotlivé poznámky venoval vetosledu i J. Mistrík.¹ Prizerali sme i na stav v češtine, ako ho opísal najmä Fr. Trávníček² a sporadicky aj J. Bauer.³

Stav v odbornom štýle sme zisťovali priamym čítaním diel z teoretického i praktického odborného štýlu.⁴

Celkove možno povedať, že jednotlivé druhy súvetí v odbor-

¹ J. Mistrík, *Príspevok ku klasifikácii súvetí*, Sborník FFUK, roč. XI–XII, Bratislava 1959–60, 28, 32, 41.

² Fr. Trávníček, *Mluvnice spisovné češtiny II*, Praha 1951, 728 n.

³ J. Bauer, *Vývoj českého souvětí*, Praha 1960, krátke poznámky na str. 132, 137, 176, 229, 235, 240, 286, 288, 301, 307.

⁴ Vyexcerpovali sme tieto diela: Čársky a kol., *Aktuality v traumatológii*; Hroššo, *Úrodnosť pôdy*; Lantay, *Aktuálne otázky národného hospodárstva*; Tomovčik, *Zberové stroje*, Vedecké práce výskumného ústavu lesného hospodárstva v Banskej Štiavnici (skratka les.); Košta, *Zmluvné vzťahy v družstevnom poľnohospodárstve*; *Psychologické štúdie II* (skratka psych.); Vávra, *Úvod do energetiky*; Mucha, *Chov králikov*; Dérer–Korpeľ, *Jedľa na Slovensku* (skratka jedľa); Kolektív, *Pokroky vo vinohradníckom a vinárskom výskume* (skratka vin.); Škodová–Škodová, *Liečenie chorých prostredím*; Kresánek, *Sociálna funkcia hudby*; Janšák, *Základy archeologického výskumu v teréne*; Szántó, *Televízne generátory rozkladu*; Čuban a kol., *Špeciálna zooteknika*; Müller, *Vitamíny v živočíšnej výrobe*; Filkorn, *Metóda vedy*; Gešajovský, *Praktický včelár*; Gonda, *Kmitanie pružných telies*; Lajda, *Chirurgia stredného ucha*; Kneppo, *Teória vzduchového transformátora*.

nom štýle vykazujú menej variácií vetosledu než v umeleckom a v hovorovom štýle.

Vetosled v priraďovacích súvetiach je pomerne pevný aj v štýle umeleckom a hovorovom. Možno tu presúvať len vety spojené zlučovacou spojkou *a*, ďalej dvojicami rovnakých spojovacích výrazov *i — i*, *aj — aj*, *ani — ani*, *jednak — jednak*, *to — to*, *alebo — alebo*, *bud' — bud'*, *či — či*.

Tieto presuny sú spravidla odôvodnené kontextovými súvislosťami. Inokedy je usporiadanie viet diktované logickými hľadiskami. V ostatných priraďovacích súvetiach majú vety ustálený poriadok. Tak v stupňovacom súvetí obsahovo dôležitejšia veta uvedená spojkou (*ba, ba i, ba aj, ba dokonca, ba ani...*) stojí na druhom mieste. Takisto ustálené je poradie viet v stupňovacích súvetiach spojených dvojicami spojok *nielen — ale i*, *nielen — ale aj*, *nielen — ale ani*, *nielenže — ale i*, *nielenže — ale aj*, *nielenže — ale ani*. Aj v odporovacích a obmedzovacích súvetiach, ako i vo vylučovacích súvetiach nasleduje veta uvedená spojkou za vetou bez spojky.

V súvetiach priraďovacích iba formou, ale významovo podraďovacích, t. j. v dôvodom a vysvetľovacom súvetí spojenom výrazmi *veď*, *však*, *totiž*, *totižto*, *ináč*, *inak*, v dôsledkovom súvetí spojenom výrazmi *nuž*, *i teda*, *tak*, *a teda*, *a tak*, *a preto*, *a tým*, v prípustkovom súvetí spojenom výrazmi *a*, *predsa*, *jednako*, *a predsa*, *a jednako*, *i tak*, *aj tak*, *beztak*, *beztoho* (prípustku vyjadruje tu predchádzajúca hlavná veta), stojí veta so spojovacím výrazom tiež na druhom mieste.

Priraďovacích súvetí v odbornom štýle je percentuálne menej ako v ostatných štýloch, ale čo do vetosledu sa s nimi celkom zhodujú. Prvý typ priraďovacích súvetí (t. j. súvetí priraďovacích formou i významom) je málo zastúpený, častejšie sa v odborných textoch vyskytuje len druhý typ priraďovacích súvetí, t. j. súvetí s parataktickou formou, ale významovo podraďovacích.

Vetosled v podraďovacích súvetiach z odborného štýlu sa odlišuje od vetosledu súvetí z ostatných štýlov hlavne tým, že v jednotlivých typoch má menej variácií.

Ak chceme posúdiť vetosled podraďovacích súvetí, nemôžeme to zodpovedne urobiť bez zreteľa na slovosled členov jednoduchej vety, s ktorými príslušné súvetia korešpondujú. Vetné členy sa nerovnako pevne viažu na isté miesto vo vete (lebo nerovnako pevne sú zviazané napr. s nadradeným členom), lež predstavujú celú škálu od členov s gramatikalizovaným slovosledom až po členy s celkom voľným slovosledom. Vo

vete sa najpevnejšie viažu na isté miesto niektoré vedľajšie rozvíjacie vetné členy. Celkom gramatikalizovaný slovosled má nezhodný prívlastok, lebo iným znakom ako slovosledom nemôže vyjadriť svoju závislosť od nadradeného substantíva, za ktorým stojí. Dosť viazaný slovosled má i zhodný prívlastok (nominálny atribút) a určovacie príslovkové určenie (verbálny atribút), najmä príslovkové určenie spôsobu a miery. O postavení ostatných vetných členov rozhoduje kontext. Voľnejšie sa do vety zaraďuje doplnok, ktorý síce obyčajne stojí na konci vety, alebo aspoň za predmetom (doplnok k predmetu), resp. za prísudkom (doplnok k podmetu), ale pri aktuálnom členení sa môže presunúť i na čelo vety. Podobne predmet obyčajne stojí za nadradeným slovesom, ale možno ho presúvať i predeň. Hlavné vetné členy majú síce vo vete ako systémovej jednotke (v langue, nie v parole) tiež do istej miery ustálené poradie: podmet v ňom zaujíma prvé miesto a prísudok druhé, ale potreby kontextového členenia často menia toto poradie. Najvoľnejší slovosled majú okolnostné príslovkové určenia: príslovkové určenie miesta, času, príčiny, dôvodu, cieľa, podmienky, prípustky.

Na porovnanie vetosledu v podrad'ovacích súvetiach so slovosledom vetných členov vezmeme súvetia s vedľajšími vetami spojkovými. Robíme tak preto, že vedľajšie vety uvedené vzťažnými zámenami od pôvodu opytovacími a citovými, i keď ich je v odborných textoch podstatne menej než v iných textoch, sťažujú porovnanie so slovosledom členov v jednoduchej vete.

Vetosled viet v podrad'ovacom súvetí korešponduje s uvedeným slovosledom členov jednoduchej vety takto:

I. Na druhom mieste vždy stoja spojkové vety

1. prísudkové:

Výška dopravníka je taká, aby mohol pohodlne vykladať hmotu do všetkých typov vozov. (Tomovčík) – Ďalší dôvod je ten, že včelstvá musia mať zdatné matky. (Gešajovský)

2. prívlastkové:

Tieto úvahy nám dali popud, aby sme podchytili stav jednej z veľmi zaujímavých a pomerne vzácných drevín, sekvoje mamutej na Slovensku. (les.) – Podnety sa podávali v takom slede, že pokusnej osobe v priebehu vypracúvania diferenciacie nebolo možno vniknúť do schémy stimulácie. (psych.) – V iných prácach sa študoval problém, či obsah karoténu vo vajciach závisí od výšky dávky karoténu v potrave. (Müller) – Nové

zásady riadenia skoncovali so stavom, keď podniky hľadali všetky možné objektívne dôvody, aby nemuseli prijať plánované úlohy v celej výške. (Lantay) — Zátinok robí pomocník v čase, kým motoristi pília zárez. (Jandel)

3. spôsobové vety, ktoré vyjadrujú a) základný spôsob, mieru a účinok:

Pracovné časti treba vždy nastaviť tak, aby to vyhovovalo materiálu prechádzajúcemu cez kombajn. (Tomovčík) — Snehu napadlo vtedy, keď ešte nebola pôda zamrznutá *natoľko*, aby v nej bolo stromovie pevne zakotvené. (les.) — Štruktúrna pôda vie dobre hospodáriť s vodou a živinami cez celé vegetačné obdobie, takže rastliny nachádzajú v nej dobré rastové podmienky. (Hroššo)

b) prostriedok:

Okrajové stromy skresľujú tieto údaje tým, že ich zvyšujú svojimi veľkými dimenziami, a to pri oboch drevinách. (les.) — Datelinoťrávne miešanky aj strukoviny majú na zlepšenie stavu úrodnosti pôd veľký vplyv, a to tým, že obohacujú pôdy o humusotvornú hmotu, živiny, najmä o dusík čiastočne asimilovaný z ovzdušia, ako aj tým, že prispievajú k celkovej kladnej zmene fyzikálnych, chemických a biologických vlastností pôdy. (Hroššo)

c) obmedzenie alebo jeho opak; ide o súvetia spojené zloženými spojkovými výrazmi *s tým — aby*, *s tým rozdielom — že*, *s tým rozdielom — aby*, *bez toho — že by*, *bez toho — aby*:

To platí aj o všeobecných funkciách riadenia, ako o zásobovaní výroby surovinami, o príprave a plánovaní výroby, o výskume a vývoji atď. s tým rozdielom, že tieto všeobecné funkcie sa uskutočňujú za socializmu už aj v národohospodárskom meradle. (Lantay) — Mnoho akútnych otitíd možno vyliečiť bez toho, že by došlo k spontánnej perforácii bubienka. (Lajda) — Tieto hypotézy, ktoré na nás pôsobia aj bez toho, že by sme si to uvedomili, sú nebezpečné, lebo sa ich ťažko zbavujeme. (Filkorn)

Výnimku tu tvoria porovnávacie súvetia spojené dvojicou *čím — tým*, ktorá vznikla zo súvťažných zámen, kde vedľajšia veta je od pôvodu opytovacia. Obrátené poradie viet vyvolal vetný dôraz, ktorý sa tu viac-menej uplatňuje doteraz. Prvá veta má vzhľadom na druhú preparatívnu povahu.

Čím bližšie podnety, ktoré sa diferencujú, tým väčší je následný útlm za inak rovnakých podmienok. (psych.)

4. predmetové:

V opačnom prípade dbáme na to, aby najprv dostali zásoby tie veľstvá, ktorým budeme podávať najväčšie množstvá cukrového roztoku. (Gešajovský) — V tejto stati sa obmedzíme na to, že prepíšeme vzorce z predchádzajúcich statí, pričom dosadíme do nich vzťahy. (Szántó)

5. podmetové, na rozdiel od podmetu v jednoduchej vete, ktorý častejšie stojí na začiatku vety:

Snahou kombajnistu má byť, aby sa zber kukurice vykonal pri minimálnych stratách a pri vysokom výkone kombajnu. (Tomovčík) — Je nedostatkom, ak sa družstevník oboznamuje s obsahom zmluvy až na členskej schôdzke, ktorá má zmluvu schvaľovať. (Košťa) — Neberie sa tu do úvahy, že štátne podniky dodávajú svoje výrobky aj družstvám. (Lantay) — Pri obhospodarovaní zavlažovanej pôdy sa vyžaduje, aby sa po každej závlaha kyprila. (Hroššo)

Poznámka. Na doplnkové vety sme nenašli doklad, ale tie i v iných štýloch vždy stoja na konci súvetia:

Pán Aduš hľadá na priateľa, ako sa zberá. (Kukučín) — Videl Georgu, že s úžasnou nevšímavosťou odvrátila tvár. (Timrava) — Nikdy nevidel Púplavu, aby pobehol. (Hečko)

Fr. Trávníček odôvodňuje zaradenie všetkých uvedených viet na druhé miesto významovým argumentom, tým, že sú myšlienkově dôležitejšie ako ich nadradené hlavné vety.⁵ Tento dôvod môže platiť ako jediný vtedy, keď sa vety súvetia dajú voľne premiestovať. Dnes sa tu však prejavuje i tlak gramatickej formy, ktorá jednoducho nepripúšťa, aby napr. prívlastková spojková veta stála pred nadradeným substantívom, a to ani v dôraze nie. Dnes už tu ide o gramatikalizované poradie. Dokazujú to i vzťažné prívlastkové vety, tiež vždy postponované, hoci jeden typ prívlastku — zhodný prívlastok — stojí pred nadradeným členom:

Skôr je tu problém, ako zdokonaľiť oba spôsoby ochrany rastlín. (Ies.) — To je obvyklá námietka proti tejto koncepcii a dôvod, prečo sa hľadajú osobitné príčiny nevyhnutnosti tovaropeňažných vzťahov. (Lantay)

Podobne je to s vetosledom ostatných uvedených typov vedľajších viet. Iste nie je náhoda, že vo vyššie dvadsiatich odborných dielach sa nenašla ani jedna podmetová, predmetová alebo účinková veta napr. so spojkou že na začiatku súvetia.

⁵ Porov. *Mluvnice spisovné češtiny II*, 732—743.

Tým nechceme tvrdiť, že by tu kontextové (aktuálne) členenie nebolo vôbec možné. Domnievame sa však, že je značne obmedzené. Dajú sa nájsť, najmä v hovorených prejavoch, aj osihotené anteponované vety predmetové alebo podmetové, napr. *Že je to tak, o tom svedčia príklady. Že neuvádzame doklady, to vyplýva z povahy práce.* Avšak anteponované postavenie je výnimočné, nie základné.

II. Pri vetných členoch sme uviedli, že najvoľnejší slovosled z nich majú okolnostné príslovkové určenia, t. j. príslovkové určenia miesta, času, príčiny, cieľa, účelu, podmienky, prípusťky. Rovnaký stav môžeme konštatovať aj pri vetách, ktoré zastupujú funkciu okolnostných príslovkových určení v podradovacích spojkových súvetiach. Keďže miestne vety nebyvajú uvedené spojkou (iba vzťažným príslovkovým zámenom *kde, kade, skade, skadiaľ, pokade, pokiaľ...*), opíšeme ostatné druhy uvedených viet. Všetky sú hojne doložené tak v postpozícii, ako i v antepozícii podľa toho, či tvoria jadro výpovede, alebo východisko. Polohu im určuje významový faktor. Postpozícia pri nich nie je problematická, preto si všimneme len polohu na začiatku súvetia.

1. Časové vety (pre úsporu miesta uvedieme len základné spojky):

Keď sadra zaschne, vyberieme celý odliatok zo skrinky. (Lajda) — Keď máme membránu pôdorysového kruhového tvaru, je výhodné riešiť problém kmitania pomocou výrazov daných v polárnych súradniciach. (Gonda)

Druhá slovenská základná časová spojka *kým* uvádza anteponovanú vetu nielen vtedy, keď vyjadruje predčasnosť (t. j. význam „skôr, kým“), ale aj súčasnosť („zatiaľ, kým“) a následnosť („dovtedy, kým“):

Oziminy siat' už v prvej polovici septembra, jariny čo najskôr na jar, kým je piesok ešte vlhký. (Hroššo) — Kým bola v popredí len čisto interpretačná funkcia, ťažko vraviť o nejakom inom cite ako o cite zbožnosti. (Kresánek)

Poznámka. Z časového významu súčasnosti („zatiaľ kým, zatiaľ čo“) sa pri spojke *kým* vyvinul porovnávaci až odporovací význam. I v tomto význame stáva veta so spojkou *kým* na začiatku súvetia:

Kým vlastnokorenný vinič nie je náročný na živiny, určité odrody viniča podpníkového nám robia v tomto smere ťažkosti. (vin.) —

Niektoré časové vety dokonca stávajú prevažne na začiatku

súvetia, napr. veta so spojkou *len čo*, vyjadrujúca predčasnosť a rýchly sled dejov.

Len čo prúd vo vychyľovacích cievkach dosiahne predpísanú hodnotu I_1 , kľúč K sa vypne a začína sa spätný beh. (Szántó)

2. Z príčinných viet sa najčastejšie anteponujú vety so spojkou *keďže*, ďalej so spojkou *nakolko*, patriacou iba do odborného štýlu, a so spojkou *pretože*, ktorá môže stáť na začiatku súvetia, lebo obsahuje odkazovací *t-ový* element (pozri o tom ďalej na str. 9).

Keďže však ide o kombinované torzné (ohybné) kmitanie jedného nosníka o dvoch stupňoch voľnosti, musíme si napísať dve rovnice pre y a pre ϕ . (Gonda) — *Keďže* je frekvencia impulzov na vysokonapäťovom vinutí pomerne vysoká, filter vychádza veľmi jednoduchý: len jeden kondenzátor. (Szántó) — Pretože druhý rošt je naklonený k rovnobežne upevnenému triediču, hľuzy padajú z roštu priamo na triedič. (Tomovčík)

3. Cieľová (účelová) veta tiež často predchádza hlavnú:

Aby sme určili prevádzkové hodnoty hotového vzduchového transformátora, ktorého určujúce konštanty sú neznáme, podrobíme transformátor meraniam naprázdno a nakrátko. (Kneppo)

4. Aj všetky základné podmienkové spojky stávajú na začiatku súvetia:

Ak sa pri čistení a ošetrovaní vonkajšieho zvukovodu dotkneme zadnej steny, často vyvoláme jeho dráždením kašeľ. (Lajda) — Keď sa pozrieme na problém z inej stránky, nebezpečenstvo rušenia útlmu kôry zdá sa precenené. (Škoda — Škodová) — *Keby* sme napr. zanedbali gyroskopické momenty kotúčov, dala by sa frekvenčná rovnica napísať v determinantnom stave. (Gonda)

5. Prípustkové a prípustkovo-podmienkové vety bývajú uvedené na čele súvetia spojkami *aj keď*, *i keď*, *aj keby*, *i keby*, *keby aj*, zriedkavejšie základnou prípustkovou spojkou *hoci*.

Aj keď súčasné liečebné názory nepripúšťajú izoláciu ako liečebný princíp, psychiatria musí liečiť chorých v priestoroch vystavaných na jej princípe. (Škoda — Škodová)

Možnosť presúvať podradovacie súvetia časové, príčinné, podmienkové, prípustkové na začiatok súvetia sa využíva na tesnejšie skĺbenie zložených súvetí. Vznikajú tak rôznovetné spojovacie výrazy: *a keď*, *alebo keď*, *alebo ak*, *čiže keď*, *čiže*

ak; že keď, že len čo, že aj keď, že i keď, že ak, že keby, lebo hoci, lebo ak; ktorý keď, ktorý hoci . . ., v ktorých „pohyblivé“ spojky stoja za slovosledove pevnými (priraďovacími i podraďovacími) spojkami alebo za vzťažnými zámenami, lebo uvádzajú vloženu vedľajšiu vetu.

Je teda reverzibilita, alebo ak by sme mohli použiť tento termín, intenzita reverzibility, prakticky závislá od intenzity priestorového dojmu, ktorý obrazec vyvoláva. (psych.) — Pri klepote je priemerný výkon ten istý, čiže aj keď pri tejto skúške predpokladáme pri jej opakovaní hoci aj nepatrný vplyv nácviku, jeho vplyv sa tu neukázal. (psych.)

Pokusy ukázali, že keď ide o kvalitné semeno, nenápadné siatie v čase úrody, aj pri zvýšenom žere drobných hlodavcov dá sejba uspokojivé výsledky. (les.) — Tým dosiahneme, že aj keď motor pracuje, ale hnacie koleso je vysunuté zo záberu, pracovný mechanizmus sa zastaví. (Tomovčík) — Z tabuľky 9 vyplýva, že ak akostné triedy doskového reziva označíme od najkvalitnejšej k najhoršej číslami 0 až 5, dostaneme približne priemerného ukazovateľa akosti tohto reziva prevažne jedľového 2,3 a reziva prevažne smrekového 1,9. (jedľa)

No na odrážanie tohto života ako hlavnú funkciu nemyslel iste ani Strauss pri komponovaní, ani dnešný poslucháč, ktorý keď valčík počúva, nechápe ho ako nejakú historickú štúdiu líčiacu život vo Viedni v šesťdesiatych rokoch minulého storočia. (Kresánek)

Takéto hromadenie spojok sa v niektorých gramatikách odsudzuje a pokladá za stylistickú neobratnosť, ale pri zhustenom odbornom vyjadrovaní sa mu dakedy ťažko vyhnúť. Zásadne ho odmietat nemôžeme, ako neodmietame vkladné vety v iných prípadoch, napr. vzťažné vkladné vety, vystríhame len pred jeho nadmernou frekvenciou.

Všetky uvedené príslovkové vety možno presúvať i preto, že sú uvedené výraznými špecifickými spojkami.

Dôvodov pre anteponovanie vedľajších príslovkových viet je niekoľko:

a) Významové dôvody — aby sa zmenou vetosledu a položením do jadra výpovede zdôraznil obsah hlavnej vety; niekedy sa to výslovne naznačuje zloženými spojovacími výrazmi: len čo — už, keď — tak, keďže — nuž, i keď — predsa, aj keď — jednako a pod.

I keď náhrady škôd zaplatené za nedodržanie zmluvy STS do roka klesali, predsa len nemožno prehliadnuť skutočnosť, že sankcie za nesplnené zmluvy sa uplatňujú takmer výhradne voči STS. (Košta)

b) Kontextové dôvody — uvedené spojovacie výrazy často slúžia ako prostriedky nadvetnej syntaxe na začlenenie súvetia do predchádzajúceho kontextu, preto bývajú doplnené rozličnými časticami a spojkami: no len čo, no i keď, i keď však, kým teda, čiže ak, preto ak . . .

No i keď sa história opakuje, nikdy sa neopakuje rovnako. (Kresánek) — Kým teda rozloha plodu piatich včelstiev podnecovaných suchým kryštálovým cukrom po 10 dňoch vzrástla o 17 500 buniek, klesla za ten istý čas rozloha piatich kontrolných včelstiev o 10 766 buniek. (Gešajovský) — Okamžitému prúdu i_1 zodpovie preto vždy i_2 . Čiže ak prúd na primárnej strane je maximálny a tečie do svorky z_1 , bude na sekundárnej strane vytekať zo svorky z_2 . (Kneppo) — Keď však okopaniny prihnojíme maštalným hnojom a inými hodnotnými organickými hnojivami, priaznivo sa to prejaví vo výžive následných plodín. (Hroššo)

Prostriedkami nadvetnej syntaxe často bývajú spojovacie výrazy, ktoré obsahujú *t-ový* odkazovací element: pretože, zatiaľ čo; bez ohľadu na to, že (či); bez toho, že by; miesto toho, aby.

Pretože však chceme úrodnosť pôd zvyšovať, dávky organických hnojív musia byť 230–350 q/ha i viac. (Hroššo)

c) Konštrukčné dôvody. V tlačenej odbornej literatúre nie je súvetie iba náhodnou lineárnou zoskupeninou viet. Autori majú čas zostaviť súvetia tak, aby čo najpresnejšie odrážali zložité vzťahy opisovanej skutočnosti a aby aj formálne boli vyvážené. Ak by koniec súvetia mal byť preťažený, presúvajú sa vety, pri ktorých to gramatika pripúšťa, na jeho začiatok. S touto eventualitou sa stretáme najmä v dlhých zložených súvetiach.

Keby sme nebrali do úvahy osobitné postavenie STS v systéme štátneho vedenia, JRD a jej širokú funkciu vo vzťahu k rozvíjajúcemu sa družstevnému hnutiu v poľnohospodárstve, ocitli by sme sa pred otázkou, či je správne, aby ktokoľvek zvonku zasahoval do zmluvného vzťahu dvoch partnerov, ktorí si sami určili obsah zmluvy a vzájomne vymedzili svoje práva a záväzky vyplývajúce zo zmluvy. (Košta) — Keďže intenzita nepodmieneného podnetu ostáva relatívne konštantná v celom súbore vzhľadom na meniacu sa intenzitu podmieneného podnetu, dá sa predpokladať, že podnet v priebehu vypracúvania postupne stráca svoj pôvodný charakter nepodmieneného podnetu, a preto silový účinok sa tu mohol prejavíť podobne ako pri utlmovaní základnej reakcie. (psych.)

Medzi vedľajšími vetami osobitnú problematiku tvoria zreteľové vety. Tie môžu stáť na hociktorom mieste v súvetí, a teda i na jeho začiatku, lebo na základnú myšlienku súvetia sa vzťahujú celkom voľne. Ide o vložené vety uvedené najčastejšie spojkami čo, ako, pokiaľ, ktoré vznikli z nepravých vzťažných viet. Vyjadrujú, vzhľadom na čo platí obsah nadradenej vety, súvetia, alebo uvádzajú jeho obsah do vzťahu s predchádzajúcim kontextom, resp. so všeobecne známymi faktormi. Najmä v tomto druhom prípade bývajú na začiatku vetného celku.

Čo sa týka chýb v indikáciách, treba povedať, že indikácie plégii, zvlášť paraplégii, sú pre dlhodobosť liečby týchto stavov predbežne z rehabilitačnej akcie vylúčené. (Čársky) – Ako ukázali výsledky výskumu, neslobodno ujmavosť mahalebky preceňovať. (Ies.) – Ako z tejto diferenciálnej rovnice vidieť, *y* závisí len od *x*, nezávisí od času. (Gonda) – Ako vidieť z obrázku, pri kombinovanom neslučkovom pohybe agregátu sa zberá záhonovým spôsobom. (Tomovčík) – Ako je známe, kolektív sa vyznačuje vedomím spolupatričnosti svojich členov. (Škoda – Škodová) – Pokiaľ ide o rozdiely pozorované v jednotlivých vekoch, vypracovaná podmienená reakcia vyhasína skôr v súbore mladších pokusných osôb. (psych.)

Zreteľové vety často strácajú zo svojej vetnej platnosti a v konečnom výsledku klesajú na úroveň vetného člena.

A čo najdôležitejšie, spája sa s inými funkciami ako rovný s rovným. (Kresánek) – Potrebne je zabezpečiť čo možno rovnakú rentabilitu výrobkov. (Lantay)

Zreteľové spojky ako spojky vložených viet sa tiež hromadia s inými spojkami a stoja za nimi:

Tento predpoklad je pre prax dostatočne presný, lebo ako vieme, vlastná frekvencia cievok je málo závislá od strát v nich. (Szántó)

Jazyková forma, tak morfológická, ako i syntaktická, do ktorej patrí aj slovosled a vetosled, súvisí s jazykovým významom. Súvis slovosledu alebo vetosledu s významom vety sa prejavuje v aktuálnom (kontextovom) členení textu. Dakedy kontextovému členeniu na forme nič neprekáža, vtedy sa členy vety alebo súvetia voľne presúvajú podľa zámeru pisateľa alebo hovoriaceho. Vo vetoslede ide o takéto prípady pri spojkových vedľajších vetách časových, príčinných, účelových, podmienkových a prípustkových. Tie bežne stoja i na konci súvetia, i na

jeho začiatku podobne ako okolnostné príslovkové určenia času, miesta, príčiny, účelu, podmienky, prípustky v jednoduchej vete, lebo vyjadrujú okolnosť, ktorá sa len voľne vzťahuje na nadradený člen. Iné vedľajšie vety práve preto, že úzko súvisia s kontextovým členením, zaujímajú v súvetí viac-menej ustálené postavenie. Spojková predmetová veta, keďže nahrádza obsahový predmet (t. j. predstavuje významové jadro syntagmy, ktorej sloveso dáva len gramatický rámec), tesne sa viaže na sloveso, stojí obyčajne za ním, lebo nemôže ináč (ako predmet morfológickým tvarom) vyjadriť svoju závislosť od neho. Antepozované postavenie spojkovej predmetovej vety je výnimočné.

Podobne je to pri spojkových vetách podmetových a príslovkových spôsobových, ktoré vyjadrujú spôsob v užšom zmysle, miere, obmedzenie, účinok a prostriedok. Pevne ustálené postavenie majú prísudkové a doplnkové vety, keď sú pripojené spojkou. Stoja za nadradenou vetou. Celkom gramatikalizovaný vetosled má prívlastková veta, lebo nasleduje vždy až za nadradeným substantívom. Pred svoje nadradené substantívum sa nedá presunúť, ani keby šlo o dôraz. Podobne sa nedá do antepozície presunúť nezhodný prívlastok.

VÝZNAMOVÁ NOSNOST PŘÍPONY -TRON V ANGLIČTINĚ

Karel B a r e š

V každém jazyce pozorujeme stálou proměnlivost lexika, která souvisí s lidským vývojem a pokrokem, s potřebou nových pojmenování pro nově vzniklé pojmy. Nejde však pouze o změny v rovině celistvých slov, tj. v oblasti ryze lexikální. Jde také o změny v plánu slovtvorném, o změny v souboru slovtvorných morfémů.

V této studii provádíme synchronní rozbor anglického jazykového materiálu čerpaného z anglo-americké technické literatury. Pravopis anglických slov nepočesťujeme. Pokud můžeme zjistit, čeština vytvořila ve zkoumaném oboru pouze dva vlastní názvy (*Chiratron* a *permactron*). Jinak jsou odpovídající české názvy většinou stejně znějícími slovy přejatými z anglické technické literatury.

V poslední době je možno v angličtině a v dalších jazycích

zaznamenat zvláště nápadný růst slovní zásoby doplňováním nových termínů. Paralelně s tímto jevem dochází i k vytváření nových slovotvorných prvků, většinou morfémů uplatňujících se v tvoření slov skládáním a derivací. Zůžeme nyní svá pozorování na tvoření slov odvozováním. Zjistíme, že v této slovotvorné oblasti funkční styly disponují kromě elementů obvyklých v obecném jazyce vlastními slovotvornými elementy. Mají vlastní afixy, k nimž dospěly dvojím způsobem:

(1) využitím existujících (těž starších) afixů obecného jazyka tím, že k jejich formám přiřadily určitý terminologický význam;¹

(2) vytvořením nových speciálních afixů s přesným terminologickým významem, jejichž používání se omezuje na určitý obor nebo obory. Jen někdy se afix tohoto druhu přenáší do obecného jazyka.

Tvoření odborných názvů skládáním je přesné, ale méně hospodárné. V tom směru požadavek stručnosti a současně významové přesnosti splňuje mnohem lépe afixace, z níž opět širě se využívá tvoření slov sufixy.²

Při pozorování sufixů v terminologickém využití shledáváme kromě jiných znaků: (1) hlubší významovost: míníme tím větší významovou sytost, než obvykle mají v obecném jazyce; (2) vyhraněnou schopnost k systematickému využití k vytváření ucelených dílčích terminologických soustav, jako jsou např. názvy chemických sloučenin, viz angl. *carbonate*, *acetate*, *phosphate*, *silicate*, nebo česká soustava vyjadřování valence v chemickém názvosloví pomocí přípon. Sufix se stává v tomto případě charakteristikou terminologické řady a tvoření terminologických řad pomocí sufixů je v odborném názvosloví příznačným rysem.

Zmíněnou významovou sytostí se terminologické sufixy blíží základovým morfémům. Sufix v tomto použití přesahuje svým významovým obsahem významový obsah slovotvorných sufixů, jako např. angl. *-ed*, *-ic*, *-ive* (označení vlastnosti), nebo čes.

¹ Srov. např. D. S. Lotte, *Образование системы научно-технических терминов, Элементы термина, Основы построения научно-технической терминологии*, АН СССР, Москва 1961, str. 86: „Сuffixы обычно имеют весьма широкое значение, однако в данной системе научной терминологии они могут быть специализированы, т. е. их значение сужают в желательном направлении.“

² I v obecném jazyce převládá v afixaci tvoření slov příponami nad tvořením slov předponami, kterých je také početně méně.

-ní (pracovní) a přípon tvaroslovných sloužících slovotvorným úkonům (*mlad-ý, bezmas-ý*). Jeho pomocí se vytváří zcela nový konkrétní pojem, např. v chemii název látky, která patří do určité řady sloučenin, takže v tom případě sufix je relevantním prvkem pojmenování, téměř rovnocenným základu příslušného slova, s nímž má v novém slově významově stejnou závažnost: angl. *silic-(ium) + ate*, viz čes. *křemič-itan*, angl. *alumin-(ium) + ide*; *-ium*, sufix s významem „prvek“, *-ate* „sůl“, *-ide* zde „sloučenina s kovem“.

Je řada typických postupů, jimiž vznikají nové anglické sufixy v technice (podrobně o nich pojednáváme na jiném místě).

Jedním z nich je zkrácení slova a vyčlenění jeho koncové části jako sufixu. Přechod k sufixům v tomto případě obvykle nastává³ přes krátké přechodové stadium, v němž nově se tvořící sufix funguje jako druhá složka (zkrácená) zkráceného kompozita (clipped compound) nebo kontaminovaného slova (blend).^{3a} Přechodu k sufixům napomáhá značné oslabení významové a především formální celistvosti druhé složky jakožto zkráceného slova. Zvláště u případů, kdy jde o slovo cizí a využívané v odborném stylu nebo jen terminologicky, tedy oddálené od obecné slovní zásoby.

Uvedeným postupem vznikl v angličtině sufix *-tron*, který jsme zvolili k rozboru jako typický příklad mnohostranného terminologického využití sufixu. Dochází u něho ovšem i k využití rušivému, neterminologickému.

Sufix *-tron* byl až dosud téměř výlučně předmětem odborného zájmu techniků, kteří jej samozřejmě hodnotili nikoliv lingvisticky, nýbrž ze svého hlediska. Výsledkem jejich zájmu jsou abecední seznamy názvů tvořených sufixem *-tron* a odborná vysvětlení technických pojmů, které tyto názvy vyjadřují. Do těchto seznamů jsou ovšem někdy mylně pojaty na základě nesprávného morfologického členění i názvy, které

³ K tomuto závěru docházíme na základě rozboru slovotvorných postupů v strojnické angličtině. Srov. též k této otázce obecně: O. Jespersen, *Language, its Nature, Development and Origin*, London 1922, s. 384–386. O. Hietsch, *Moderne englische Wortbildungselemente*, *Anglistische Studien, Wiener Beiträge zur englischen Philologie*, 66. Bd., Wien 1958, s. 90. K. Hansen, *Wortverschmelzungen*, ZAA, 11. Jhrg, 1963, Heft 3, s. 129.

^{3a} Slovotvorný postup odpovídající angl. *blending* není v češtině zastoupen. Z hlediska češtiny by byl nejbližší zkratkovým slovům. V angličtině má několik variant, z nich nejjednodušší je model *smog* < *smoke* + *fog*.

sice končí graficky na *-tron*, v nichž však vůbec o sufix *-tron* nemůže jít (srov. např. název divadelní organizace *Theatron*).⁴

V českých časopisech, pokud je nám známo, vyšly seznamy dva. První v časopise *Slaboproudý obzor*.⁵ Autoři v něm podávají odborné technické vymezení daných pojmů, a kde to je možné, uvádějí datum prvního výskytu, případně kým byl název vytvořen, a odkaz na odbornou literaturu, v níž se o něm podrobněji pojednává.

Druhý, novější český seznam vyšel v časopise *Sdělovací technika*.⁶ Uváděné pojmy stručně definuje. Oba české seznamy se týkají jen odborných názvů elektronických a atomistických.

Lingvisty tato jazyková oblast málo láká. Jsou nám známy pouze tři práce, které se zmiňují o elementu *-tron*. Dvě z nich jsou sovětské: S. M. Barakova⁷ poukazuje na možnosti homonymie sufixu *-tron* v názvech elektronických a jaderných přístrojů. I. M. Berman⁸ obhajuje svébytnost kontaminací na rozdíl od kompozit a derivovaných slov. Element *-tron* považuje za prvek kontaminací právě tak jako *-rama* ve slovech *cosmorama*, *figurama*, *speedorama* nebo *-teria* (*cafeteria*, *shaveteria*, *luncheteria*), ačkoliv oba prvky jsou v americké angličtině běžně uznávané sufixy.⁹ Berman musí také připustit další vývojové přehodnocování původních kontaminací, v nichž již je „*malaja stepen' sufigirovanija oskolka*“ (s. 110). Kromě toho velká produktivnost, schopnost nabývat nových významů a na jejich podkladě vytvářet nové významové řady mluví ve prospěch sufixových vlastností. Typické útvary anglických *blendů* jsou spíše izolovaná slova (*radiotrician*, *dunch*, *smog*

⁴ V časopise *Electronics*, May 1950, s. 114; je zde uveřejněn na s. 112 a 114 pod názvem „The TRON Family“ abecední seznam přes 200 slov se sufixem *-tron*. Sestavil jej W. C. White, inženýr elektroniky, z General Electric Research Laboratory, Shenectady, New York. Podobný méně obsáhlý seznam uveřejnil též autor v *Electronics Industries* před r. 1948. Týž seznam vyšel i francouzsky v časopise *Le Vide* a německy v *Bulletin SEV*, 1948, č. 22.

⁵ Ing. Zd. Dufek a ing. dr. Vlad. Hlavsa, *Elektronické názvy s koncovkou -tron*, *Slaboproudý obzor* 10, 1949, č. 2, příloha T 2.

⁶ Seznam má název „...a kolik znáte *-tronů*?“ Podepsán je značkou ŘX, *Sdělovací technika*, 1962, č. 8, s. 306—307.

⁷ S. M. Barakova, *Terminologičeskaja leksika. Ee mesto v slovarnom sostave jazyka*, Charkov 1955, str. 160, 161.

⁸ I. M. Berman, *K voprosu o vstavočnom slovoobrazovanii*, *Inostrannyje jazyki v škole*, 1960, č. 4, str. 112.

⁹ Viz např. H. Marchand, *Notes on English Suffixation*, *Neophilologische Mitteilungen*, Helsinki 1953, LIV, s. 250.

apod.). Pouze stručnou zmínku o možnosti polysémie morfému *-tron* obsahuje již citovaná stať O. Hietsche (s. 100).

O sufixu *-tron* je možno pojednávat z několika aspektů. V našem článku se pokusíme o jeho krátké zhodnocení z hlediska: (1) sémantiky (významová nosnost a terminologické využití), (2) morfematické struktury, (3) příslušnosti do souboru slovtvorných prvků určitého jazyka (jazyků), (4) produktivnosti.

I. VÝZNAMOVÝ ASPEKT SUFIXU - TRON

Sufix *-tron* je mnohovýznamový, přestože se používá převážně terminologicky. Tvoří mnoho hononymních terminologických řad.

Za východisko morfému *-tron* považujeme slovo *electron*,¹⁰ z něhož byl vyčleněn v angličtině. Výraz *electron* je jedním ze základních termínů atomistiky. Označuje elementární částici se záporným nábojem.¹¹ Na základě tohoto významu bylo použito sufixu *-tron* k vytvoření první základní významové řady (pro lepší přehlednost řady číslujeme) pro pojmy „elementární částice hmoty“:

<i>tron</i> ₁	— <i>electron</i>	— elementární částice se záporným nábojem
	<i>barytron</i>	— synonymum pro <i>mesotron</i>
	<i>mesotron</i>	— elementární nabitá částice zvaná těžký meson nebo těžký elektron
	<i>negatron</i>	— záporný elektron na rozdíl od <i>positronu</i>
	<i>neutron</i>	— elementární nenabitá částice s hmotou jako <i>proton</i>
	<i>penetron</i>	— alternativní název pro <i>meson</i>
	<i>polytron</i>	— jméno navržené pro elementární částici
	<i>positron</i>	— kladný elektron
	<i>varitron</i>	— název navržený pro <i>mesony</i> (<i>mesotrony</i>).

Kromě sufixu *-tron* se používá k tvoření názvů elementárních částic též pouhého *-on* jako sufixu, takže zde dochází k jisté významové konkurenci obou sufixů, viz (a) řada elementárních částic: *meson* (= *mesotron*), *proton*, *barion* (těžší

¹⁰ Viz řecké *τό ηλεκτρον* — jantar.

¹¹ Pojmenování *electron* zavedl v r. 1891 G. Johnston Stoney. — Také samotné slovo *electron* má více odborných významů; vedle pojmu elementární částice označuje hořčikovou slitinu určitého složení.

částice než proton), *hyperon*, *yukon* (již arch.), (b) řada označující energetická kvanta: *fermion*, *phonon*, *photon*.¹²

V další významové řadě význam morfému *-tron* je „elektronický element (elektronka)“. K tomuto použití došlo na základě metonymie. Ať jde o obchodní názvy, tj. pojmenování na úrovni vlastních jmen, nebo o pojmenování již zobecněná, jsou dnes většinou mezinárodní; původem však jde o názvy anglické a americké.¹³

tron ₂ : Audiotron	– tovární značka elektronek firmy Cunningham Inc.
Axiotron	– dioda s anodovým proudem řízeným magnetickým polem vlákna
Colortron	– barevný kineskop
Crestatron	– elektronka s postupnou vlnou
Dunotron	– laditelný magnetron s klecovou strukturou
Duoplasmatron	– výkonový zdroj protonů
Dyotron	– oscilační trioda pro mikrovlny s jedinou dutinou
Eyetrón	– měnič obrazu mikrovlnného na optický pro ložkační účely
Fanotron	– plynová dioda se žhavou katodou
Formatron	– elektronka, v níž lze předem určit tvar charakteristiky
Frenotron	– trioda se zesílením stabilizovaným vestavěnou diodou
Helitron	– karcitron s velkou účinností a širokým laděním.

Další názvy této řady uvádíme již bez českého vysvětlení: Arditron, Krytron, Latron, Luminotron, Magnetron, Netron, Pentatron, Permatron, Phanotron, Phasitron, Phonotron, Plasmatron, Platinotron, Pliodynatron, Pliotron, Plomatron, Prionotron, Pulsatron, Radiotron, Rhombatron, Skiatron, Strobotron, Strophatron, Thermatron, Thyratron, Vacutron, Vibrottron, Visitron atd.

Tato řada „elektronických elementů“ je nejpočetnější a bylo by možno tříditi ji dále uvnitř a vytvářeti ještě podskupiny.

Následuje řada, v níž sufix *-tron* označuje ne pouze elektronku, nýbrž celý „speciální elektronický obvod“:

¹² Některé z uvedených názvu s *-tron* a *-on* jsou dnes již zastaralé, jiné opět nejsou obecně vžitě.

¹³ Pro konkrétnější ilustraci uvádíme několik prvních dokladů s jejich českou charakteristikou. Pokud je to nutné, činíme tak rovněž u dalších terminologických řad. Používáme charakteristik z citovaných českých seznamů, pokud v nich názvy jsou obsaženy. Kromě přejatých slov čeština pro ně jiné názvy nemá.

- tron₃: Cryotron – spínací obvod využívající supravodivosti
 Diotron – obvod s nasycenou diodou
 Fantastron – relaxační obvod s pentodou
 Phantastron – spoušťový obvod s heptodou
 Symetron – kruhově uspořádaný zesilovač s několika elektronkami
 Transitron – spoušťový obvod s tetrodou zpětně řízenou
 Trigatron – spoušťový pulsní obvod pro radarová zařízení aj.

Řada s *-tron₄* je terminologická řada pojmově vyšší; označuje „elektronická zařízení (přístroje)“:

- tron₄: Airtron – značka výrobků pro elektronická letecká zařízení
 Furnatron – elektronické zařízení provozu pece, „hlídač plamene“, tovární značka pro měřicí odporové přístroje pracující s tyratrony a nasycenými tlumivkami
 Orgatron – název elektronických varhan
 Autotron – přístroj pro fotoelektrické řízení
 Duratron – značka elektronkového přístroje pro nedoslýchavé
 Flashtron – citlivý přístroj používaný jako relé
 Estiatron – elektrostatický zaostřovací systém pro elektronky s postupnou vlnou
 Monitron – přístroj k zjištění škodlivého záření
 Veritron – název elektronického pyrometru.

Následují tyto řady:

tron₅: „polovodičové elementy“, např.:

- Kotron – obchodní název selenových usměrňovačů firmy Kotron Rectifier Co.
 Photron – tovární značka firmy Weston pro selenový fotoelektrický článek pro luxmetr
 Seletron – obchodní název selenových usměrňovačů

tron₆: „urychlovače nabitých částic“:

- Betatron – kruhový urychlovač elektronů
 Bevatron – urychlovač protonů podobný Cosmotronu
 Cosmotron – urychlovač protonů na energii až 3 GeV
 Cyclotron – urychlovač elektronů na půlkruhových drahách s rostoucím poloměrem vlivem magnetického pole a vysokofrekvenčního elektrického pole
 Microtron – urychlovač hmotných částic založený na užití dutinového rezonátoru
 Omegatron – elektrický přístroj podobný malému cyklotronu
 Spirotron – duální brzdíč částic v cyklotronu
 Synchro-cyclotron – zdokonalený typ cyklotronu

- Synchrotron — urychlovač pro největší energie
 tron₇: „hmotové spektrometry“, např.:
 Diatron, Chronotron, Palletron, Trochotron, Velocitron
 tron₈: „jaderná zařízení využívající ionizačních účinků jaderného záření“,
 např.:
 Alphatron — vakuometr, využívající ionizace zdrojem alpha (National Research Corp.)
 Ionotron — plošný kovový nukleární neutralizátor statických nábojů
 Isotron — neutralizátor statických nábojů s uměle radioaktivním Sr.

Vedle společné základní teoretické řady „elementárních částic“ s $-tron_1$ ¹⁴ jde u sufixu $-tron_2$ až $-tron_8$ o primární využití v oborech pro jeho výskyt typických, tj. v elektronice a jaderné technice, které jsou v určitých zařízeních na přechodu; mezi ně jsou vloženy „polovodičové elementy“ ($tron_5$). Řady s $-tron_2$ až $-tron_8$ tedy jsou základní technické řady, v nichž $-tron$ se pohybuje v okruhu oborů, jež se do značné míry prolínají. Výrazy utvořené v tomto úseku, v němž se vyskytují nejdříve, také převažují co do počtu. Suffixu $-tron$ je zde využito terminologicky, přestože valná část výrazů jsou firmní názvy výrobků. Jeho terminologická významová jednoznačnost je zde ovšem zachována jen v rámci nejužší specializace, jak nám udávají charakteristiky jednotlivých řad.

Řady s $-tron_2$ až $-tron_4$ tvoří vlastně jednu oblast (elektronika), k níž se na základě obdobné technické funkce přiřčleňuje řada $-tron_5$. Již tím dochází k snížení terminologické jednoznačnosti. Pak totiž již nejde jen o význam ‚elektronický pojem‘, nýbrž o posunutí významu $-tron$ k větší významové šíři, tj. ‚elektronický pojem nebo pojem funkčně obdobný, založený na principu polovodičů‘. Snížení terminologické jednoznačnosti je znásobeno souvislostí těchto prvních řad s řadami $-tron_6$ až $-tron_8$.

Postup, jakým došlo k dalšímu použití sufixu $-tron$, bychom mohli nazvat vzhledem k jeho dosavadnímu terminologickému využití (významy 1 až 8) — vyprcháání významu, přerušení souvislosti s významy základních skupin. Dále jde o názvy, které označují pojmy neelektronické a nejaderné. Po vyprcháání pů-

¹⁴ Tuto řadu jsme z praktických důvodů postavili na první místo, podle podstaty patří ovšem do jaderné skupiny.

vodního významu nabyly sufix *-tron* opět nových významů v dalších oborech.

V širším oboru elektrotechniky výrazy se sufixem *-tron* označují různé „přístroje a zařízení průmyslové elektrotechniky“, jež lze spojit v jednu řadu, jejíž význam je ovšem velmi široký a terminologicky nevýrazný:

- tron_{IX}: Infracron - elektrické vyhřívací zařízení
Soldetron - značka pájedla
Syntron - druh elektrického kladiva
Aquatron - elektrolytický čistič vody
Philcotron - obchodní název pro elektrolytický usměrňovač
Unitron - nabíjecí zařízení pro akumulátorové baterie aj.

Poslední tři zařízení jsou elektrochemická.

V oblasti chemie se vytvořily tyto významové řady:

tron_X: „plastické hmoty“, jako např.:

Elastron, Glastron, Kalistron, Nylatron, Plastron, Selectron, Voltron aj.

tron_{XI}: „farmaceutické přípravky“ jako:

Ertron (vitaminový přípravek), Genetron (organická sloučenina), Lextron (farmaceutický přípravek) atd.

Tato řada je ovšem opět významově velmi široká.

Uvedené názvy z širšího oboru chemie (kromě *Glastron*, *Nylatron*) mají shodou okolností na konci první části hlásku [t]. Pripustíme-li, že zkrácená první část končí na *-t*, docházíme k takovéto morfematické struktuře nového slova: *Elast + tron*, *Kalist + tron*, *Plast + tron*, *Select + tron*, *Volt + tron*. Tento způsob využití společného *-t-* může připomínat kontaminace typu *motel* < *motorist hotel*. Ať již zde jde o zvláštní typ využití společné hlásky [t] v základu a sufixu *-tron*, nebo o tvoření z kratšího základu, např. *Elas + tron*, jde o tvoření sufixové. Z logických důvodů není možný výklad vzniku těchto výrazů jako kontaminace, např. *elastic + electron*, protože pojmově plastická hmota *Elastron* nemá nic společného s elektrony. Jde tedy jasně o sufix *-tron*, který se stal módním, nabyly zcela nového významu v oboru chemie, kde v oblasti plastických hmot konkuruje sufixu *-on* (*nylon*, *rayon*, *silon* aj.). Podobně tomu je i v názvech farmaceutických přípravků. Názvy plastických hmot a zmíněných farmaceutických přípravků typu jako *Lustron*, *Nitron*, *Tapestron*, *Ultron*, *Nutron* však členíme jako odvozené sufixem *-on*, např.

Tapestr+on, tj. plastická hmota k pokrývání stěn. (Viz dále v rozboru morfeematické struktury.)

V uvedených významech *tron* ix až *tron* xi se po vyprchání původního významu sufixu *-tron* vytvořil a upevnil nový terminologický význam tím, že vznikly celé terminologické řady, o něž se nový význam opřel, tj. sufix *-tron* se uplatnil v novém významu systémově.

Kromě toho se však používá izolovaně a nesystémově ve významech označujících pojmy, s nimiž vzhledem k dosavadním svým významům sufix *-tron* nijak nesouvisí, ani se v těchto případech nevytvořily z těchto nových výrazů nové významové řady, aby na jejich základě došlo k významovému přehodnocení a upevnění dalšího významu tohoto sémanticky tak nosného sufixu. Toto užití v různých izolovaných výrazech, kdy nejde vůbec o žádnou spojitost s vyvinuvšími se již významy sufixu *-tron*, je nesprávné a narušuje již tak rozkolísaný terminologický význam sufixu *-tron*. V takových případech jde o užití pouze quasi-sufixové, v němž element *-tron* nepodává žádnou informaci kromě zařazení k slovnímu druhu.¹⁵

Ve výrazu *Flextron* (zvětšující čočky pro televizní přijímače) je ještě jistý vnější vztah k určitému elektronickému přístroji. Avšak pouhou koncovou formou, která nic nesděluje (se zmíněným omezením), je nutno podle našeho názoru spatřovat v užití *-tron* v případech tohoto typu:

Phytotron — název laboratoře pro botanický výzkum

Varitron — obchodní název fotoaparátu

Vitron — hnojivo pro zahrádky (obchodní název) aj.

Kromě označování výrobků užívá se *-tron* metonymicky v názvech firem, které je vyrábějí. U firem vyrábějících zařízení elektronická (*Airtron*, *Caltron*, *Telectron* aj.) je toto použití ústrojně; rovněž tak i u dalších pojmenování výrobců, pokud je to v soulase s významovým obsahem jejich výrobku. Je dokonce řada firem, jejichž název je shodný s názvem jejich výrobku (obchodní označení — Trade Name) nebo s chráněnou značkou výrobku (Trade Mark), např. *Plastron*, *Raytron*, *Reactron*, *Rotron*, *Vacutron*.

Jako kuriózní použití sufixu *-tron* uvádíme literární pseudonym *Variotron*, jehož užívá jistý britský autor v radiotechnickém oboru.

Terminologický význam sufixu *-tron*, který, jak jsme

¹⁵ Jde o substantiva. Konverze nebyla ve zkoumaném materiálu v dokladech, jež máme k dispozici, nalezena.

ukázali, není zdaleka jednotlivý, rozkolísává také dvoj- až trojznačnost téhož výrazu (slovní homonymie). Nejde jen o totožnost názvu firmy a výrobku.

Příklady: (a) dva různé významy téhož slova:

Plasmotron — (1) plynule říditelná výbojka se žhavou katodou

(2) tryska na řezání kovu plasmatem

Selectron — název (1) umělé hmoty, (2) paměťové elektronky

Servotron — (1) britská rtuťová výbojka s vysokonapětovým spouštěčem, (2) elektronické řídicí zařízení pro motory

Trigatron — (1) spoušťový pulsní obvod pro radarová zařízení, (2) zařízení pro indukční ohřev

Voltron — (1) obchodní název elektronky, (2) název izolační umělé hmoty;

(b) tři různé významy téhož slova:

Capacitron — (1) skleněná rtuťová výbojka se zapalováním vnější elektrodou, (2) zařízení o napětí mnoha milionů voltů na rozbíjení atomů, (3) název firmy vyrábějící elektrická zařízení.

Přitom některé z uvedených názvů jsou z různých oborů (*Selectron* — plastická hmota a elektronka), dochází však i k slovní homonymii v témž oboru (*Servotron*).

V důsledku velkého rozmachu elektroniky (rovněž tak ovšem polovodičů a atomistiky) najdeme elektronická zařízení téměř všude. Pracují na jmenovaných principech a podle funkce to mohou být zařízení:

(a) sdělovací techniky, např. telefonie, radiotechniky, mikrovlnná zařízení apod.;

(b) automatizační a řídicí techniky: počítače, programová a kybernetická zařízení, zařízení pro dálkové řízení a ovládání aj.;

(c) měřicí techniky: osciloskopy, elektronkové voltmetry, nízkofrekvenční a vysokofrekvenční generátory atd.

Mohou sloužit např. v lékařství (*Clinitron* — zařízení k zjišťování cukrovky, *Duratron* — název přístroje pro nedoslýchavé, *Multicardiotron* — obchodní název přístroje k vyšetřování srdce), v radiotechnice (elektronky *Phonotron*, *Audiotron*, *Pentatron*, *Radiotron*), v televizi a lokaci (obrazovky *Latron*, *Polatron*, *Resistron*, *Skiatron*), v hudbě (*Orgatron* — název elektronických varhan), v počítačích strojích (*Selectron* —

výbojka sloužící jako jednotka paměti v počítači MANIAC), v průmyslu (*Furnatron* — elektronický „hlídač plamene“, *Veritron* — název elektronického pyrometru), v jaderné technice (*Monitron* — přístroj ke zjištění škodlivého záření), dokonce i v hracích automatech (*Nimatron* — automat hrající starobylou čínskou hru Nim).

Výrazy se sufixem *-tron* označují (1) buď určitý definovaný odborný pojem jako termíny — pak jsou obecnými slovy, jako např. názvy elementárních částic (*negatron*, *positron*, *varitron*, viz řada *tron*); přímo jako termín (ne obchodní název) byl vytvořen také název elektronky s postupnou vlnou — *permactron*; nebo (2) jsou vlastními jmény (tato skupina převládá). Jimi jsou obchodní názvy a ochranné značky (*Arditron* — název výbojky pro fotoblesk, *Pyrotron* — obchodní označení přístroje k elektronickému měření teploty (výrobce Bailey Meter Co.), *Radiotron* — značka elektronek vyráběných firmou RCA, *Visitron* — značka televizní projekční obrazovky vyráběné firmou Rauland Corp., dále názvy výrobních firem (*Mecanitron*, *Astron*, *Textron*) a konečně názvy některých složitých zařízení, která byla postavena jako unikáty — (týká se zvláště jaderné techniky), např. *Bevatron*, urychlovač postavený kalifornskou universitou.

Mezi skupinami (1) a (2) dochází ovšem k přechodům a to směrem od skupiny (2) do skupiny (1). Jak je známo, obchodní název se může stát z vlastního jména jménem obecným, užívaným zprvu třeba jen jako profesionalismus, a zařadit se jako termín do terminologické soustavy daného oboru. K tomuto procesu došlo u výrazů: *betatron*, *cryotron*, *cyclotron*, *dyotron*, *fantastron*, *ignitron*, *klystron*, *magnetron*, *rhombatron*, *synchrotron*, *thyatron* aj.

Významová jasnost (zřetelnost) výrazů derivovaných sufixem *-tron* závisí na správném systémovém použití tohoto sufixu a ovšem také na sdělné hodnotě základu. Sdělná schopnost základu je samozřejmě vyšší, pokud jím je celé slovo obecné (*Gammatron*, *Colortron*, *Plasmatron*, *Eyatron*) nebo jméno firmy známé jako výrobce určitých zařízení (*Toccotron*), než známý kmen řeckého či latinského slova (*Pyrotron*, *Frenotron*, *Kenotron*, *Stenotron*, *Synchrotron*). Snižuje se však tím více, čím více je základ zkrácen (*Ertron*, *Eltron*, *Latron*), takže podle struktury jde o odvozená slova, která však jsou více či méně na úrovni slov monomorfémových; jsou pouhými významově méně motivovanými slovy, které nemohou navodit svou významovou motivovanost svých složek.

K porozumění všem těmto názvům je ovšem zapotřebí jisté odbornosti a stupeň porozumění je úměrný obeznámenosti s daným oborem.

II. MORFEMATICKÁ STRUKTURA VÝRAZŮ SE SUFIXEM -TRON

Morfematická struktura výrazů se sufixem *-tron* je stejná u slov tvořených systémově (co se týče významu) i nesystémově.¹⁶

Derivačním prvkem (nástavbovým morfémem) je přípona *-tron*, jejíž existence je jasně prokazatelná na základě sémantickém (viz výše). Řada touto příponou odvozených slov má strukturu naprosto jednoznačnou, průhledně členitelnou, např.: *Aqua/tron*, *Air/tron*, *Eye/tron*, *Neo/tron*, *Visi/tron*. Přesto však určité struktury slov se sufixem *-tron* mají jisté zvláštnosti na styku základu a sufixu.

Zvláštním případem je struktura vzniklá spojením základu končícího na *-t* s následujícím sufixem *-tron*, v níž *-t-* obou prvků jsou na sebe jakoby superponována, čehož se využívá k podpoře významových asociací nově vytvořeného slova s jeho výchezími prvky, viz **Rect + tron*, **Elast + tron*, **Select + tron*, **Text + tron*. Je nutno podotknout, že takováto struktura se často vyskytuje u kontaminací a zkrácených kompozit. O tyto slovtvorné typy zde však nejde z logicko-významových důvodů, jak bylo zdůvodněno výše. Pripustit, že kontaminace nebo zkrácené kompozitum mohlo být přechodovým stupněm k osamostatnění sufixu po krátkou dobu nejvýše několika prvních případů, bylo by možno pouze u takových výrazů, v nichž se užívá *-tron* skutečně ve významu *electron* jako ve slově *positron* < *positive electron*. Opakuje-li se tento postup a tvoří-li se jím další nové výrazy, vyčlení se zkrácený koncový element (zde *-tron* z *electron*) a nabude charakteru sufixu, který se pak již připíná k dalším slovům přímo¹⁷ a s určitým významem.

Základové prvky zkoumaných výrazů odvozených sufixem *-tron* jsou doslova nejrozmanitější.

Pokud jsou (a) morfémy samostatnými, jde (1) o celistvá

¹⁶ Jelikož zkoumaný materiál byl vytvořen v anglickém jazykovém prostředí a je součástí anglického jazyka, provádíme analýzu struktury samozřejmě z hlediska angličtiny. Viz B. Trnka, *Principles of Morphological Analysis*, PP, IV, 1961, 3, s. 133.

¹⁷ Viz též pozn. 3, názor Jespersenův na tvoření afixů „sekrecí“. Viz též zmínku o tomto způsobu vytvoření sufixu *-nik*, O. Hietsch, cit., s. 101; srov. též K. Hansen, cit., s. 129 a H. Marchand, cit. v pozn. 9, s. 249.

anglická slova (*radio, ray, glass, flash*) nebo případně o zkratková anglická (americká) slova (*Tocco — The Ohio Crankshaft Company, Cleveland*) a (2) o cizí celistvá slova (*aqua*).

(b) Převážná většina základových elementů spojených s *-tron* jsou ovšem morfémy vázané. Jimi zde podle dokladového materiálu jsou: (1) řecké a latinské kmeny (slovotvorná báze neolatinická) plně i zkrácené: *cosmo-*, *dyna-* (z *dynamic*), *freno-*, *iono-*, *iso-*, *lumin(o)-*, *moni(t)-* *pyr(o)-*, *visi-* atd.

Řada z nich se stala v angličtině předponami spolu s těmi slovy, která již tuto funkci měla v latině nebo řečtině, nebo jsou dosud v určitém stupni přechodového stadia k prefixům, tzv. 'combining forms': *dia-*, *infra-*, *maxi-*, *mega-*, *micro-*, *mini-*, *mono-*, *super-*, *syn-*, *uni-*; mohou ovšem dosud vystupovat také ve funkci slovního základu.

(2) Zkrácená slova anglická: *furna-* < *furnace*, *Koda-* < *Kodak*, *orga-* < *organ*, *solde-* < *solder*, *trig(a)-* < *trigger* apod.

Některé základy jsou zkrácené do té míry, že jsou ze synchronního hlediska již nejasné (*As/tron*, *Er/tron*, *Es/tron*).

Základovým prvkem může být slovo obecné (*infra*, *robot*, americké *gage*) nebo jméno vlastní (*Nim*, *Tocco*), a to buď plně, jako příklady právě uvedené, nebo zkrácené (*orga-* < *organ*, *vacu-* < *vacuum*, *Chira-* < *Chirana*, v názvu betatronu *Chiratron*, *Illi-* < *Illinois*, v názvu *Illitron* (*Illinois Tool Works*), *Koda-* < *Kodak* atd.).

Užitě základy jsou zpravidla krátké, někdy zkrácené až na dva fonémy, jednu slabiku (*Cetron*, *Netron*). Ponejvíce však jsou dvojslabičné (*Rhombatron*, *Polatron*, *Selectron*, *Solotron*). Méně časté jsou základy delší (*Capacitron*) a základy složené z více částí (kmenů nebo slov) — jako *Duodynatron*, *Duoplasmatron*, *Kenopliotron*, *Synchro-phasotron*, *Trignitron*.

Mezi základovými morfémy nacházíme dosti případů zvláštních, sporných, které často připouštějí dva výklady.

Velmi časté je již zmíněné využívání jedné hlásky společně základovému i odvozovacímu morfému, takže morfémový šev se stává nejasným (*Phantatron*, *Rectron*, *Robotron*, *Selectron*, *Voltron*). Pro členění *Vol+tron* by svědčil např. reklamní pravopis názvu *Pho Tron* (jindy psáno dohromady *Photron*), tj. selenový fotoelektrický článek firmy Weston. Pravopis firemních názvů ovšem není spolehlivým kritériem.

Ještě nesnadnější v tom směru jsou případy typu *Penetron*, v nichž se kryjí dvě střední hlásky zkráceného výchozího slova (základu) a sufixu (zde kmenu slova *penetrate* a sufixu *-tron*). Pokud jde o výrazy z oblasti elektroniky nebo jaderné fyziky,

řadíme je vzhledem k jejich systémovosti k odvozeninám s *-tron*, pokud však jde o výrazy jiné, zvláště názvy plastických hmot, kdy se objevuje jako typický i sufix *-on*, řadíme je jako utvořené tímto sufixem (viz *Lustron*, *Nitron*, *Ultron*) a považujeme je za analogické názvům *nylon*, *rayon* atd. Sufix *-tron* totiž vnikl do těchto oborů neopodstatněně, kdežto sufix *-on* ve stejné funkci je zde sufixem dominantním.

Příznačné jsou také varianty kmenů jako *thermo-/therma-*, nebo rozšíření kmene jako *nyl(a)-* v *Nylatron* (základní slovo je *nylon*), *Nim(a)-* v *Nimatron* (základní slovo je *Nim*).

Někdy nelze spolehlivě rozhodnout, zda základový morfém je vzat přímo z latiny nebo zda jde o zpětné zkrácení odvozeného anglického slova, např. v názvu *varitron* mohlo být bezprostředním východiskem anglické slovo *variable* nebo přímo latinský kmen *vari-*.

Ke sporným případům patří i výrazy jako *Eltron*. Tento název firmy vyrábějící elektrické součástky mohl vzniknout elipsou přímo ze slova *electron*, nebo má za základ zkrácené slovo jako *electric*, *electricity* apod. Názvy jako *Selectron* a ještě spíše *Polectron*, oba značky plastických hmot (*Selectron* kromě toho ještě je značka elektronky), mohly být utvořeny vzhledem k již zmiňované nejasnosti morfémového švu případně i určitou variantou sufixu *-tron* ve tvaru *-lectron*. V úvahu ovšem přichází také jeden ze strukturních typů kontaminací. Vzhledem k tomu, že tyto výrazy jsou obchodními názvy, které nejsou přímo součástí terminologických soustav daných oborů, jejich tvůrci byli vedeni při jejich tvoření spíše jinými hledisky než ústrojným začleněním do existujícího systému termínů a nelze proto ani získat spolehlivou informaci o jejich vzniku.

Zcela určitě strukturu s *-lectron* má, a dokonce vyznačenou i graficky, název *Ray-lectron* (firma prodávající rádiová zařízení).

Sufixem *-tron* není vytvořen název *Lectron* (značka pájedla), v němž jde o zřejmou zkráceninu slova *electron*, která se zvláště v americké firemní literatuře užívá jako běžný profesionalismus, srovnej výrazy *lectric* = *electric*, *lectroshears* = = elektrické nůžky atd. Z důvodů významové stavby nejsou tímto sufixem tvořeny rovněž výrazy jako *Theatron* (jméno divadelní organizace). Jde o výrazy, jejichž koncová část je se sufixem *-tron* pouze homografická a homofonní.

Co se týče pravopisu, slova se sufixem *-tron* se píší dohromady. Zcela výjimečně se setkáme s pravopisem pomocí

spojovací čárky nebo dokonce zvlášť (*Pho Tron*). V posledním případě jde zřejmě o pouhou záměrnou reklamní deformaci grafické celistvosti slova, protože existuje souběžně obvyklý pravopis *Photron*.

III. MEZINÁRODNOST SUFIXU -TRON

Sufix *-tron* vznikl v angličtině z přejatého, původem řeckého jazykového materiálu, tedy z materiálu, z něhož běžně čerpá angličtina a mezinárodní lexikon zvláště pro odbornou terminologii. Je dnes rozšířen hlavně v americké angličtině v technických názvech. Považujeme jej za sufix prvotně anglický z týchž důvodů, z jakých považujeme slova vytvořená z latinských a řeckých kmenů v angličtině za anglická.¹⁸

Již v roce 1913 bylo odbornými technickými orgány navrženo použití sufixu *-tron* k označení určitých typů elektronek. Prvním názvem toho druhu byl *Kenotron* (viz citovaný článek ing. Zd. Dufka a ing. dr. Vlad. Hlavsy, s. T 2).

Z angličtiny se sufix *-tron* šířil v označování pojmů elektroniky a atomistiky do jiných jazyků. V nich se také zakotvil jako přejatý odvozovací morfém v odborných názvech a nové přístroje zkonstruované v obou jmenovaných oborech v dalších zemích mají ve svých pojmenováních systémově *-tron*. Jeho funkce v dalších jazycích je však poněkud zvláštní. Typické pro výrazy s *-tron* totiž je, že s výjimkou angličtiny britské a americké základovými morfémy téměř vůbec nejsou slova z původní domácí slovní zásoby, nýbrž z mezinárodního lexika (obvykle kmeny řecké a latinské), takže tyto výrazy mají univerzální, mezinárodní ráz.

Vedle typických názvů vzniklých v USA (*Resnatron* — mikrovlákná tetroda s vnitřními obvody, zkonstruovaná na universitě v Berkeley, *Teletron* — označení katodových oscilografů firmy Allen B. Dumont Laboratories Inc.) a ve Velké Británii (*Augeatron* — násobič elektronů, *Kallirotron* — elektronka a obvod vhodný za oscilátor, *Skiatron* — obrazovka s tmavou stopou pro lokaci), máme i české „trony“:

(1) *Permactron* je termín označující ‚elektronku s putující vlnou‘. Názvu je použito (patrně poprvé) v článku Miloše

¹⁸ Podrobnější zdůvodnění viz naše stať *K otázce lexikálního přínosu angličtiny do českého slovníku*, Sborník jazykovědných a metodických prací kateder jazyků ČVUT, Praha 1961, s. 33 n.

Seidla,¹⁹ kde se uvádí, že v anglo-americké literatuře se tato elektronka nazývá „*travelling-wave tube*“, francouzsky „*tube à ondes progressives*“. V článku ji autor označuje termínem „*permactron*“, podle latinského „*permanens actio*“. Tento název charakterizuje její činnost a vyhovuje potřebě stručného označení, neboť překlad anglického názvu je těžkopádný. Autor děkuje za návrh tohoto názvu K. Ulbertovi.

(2) Čs. firma Chirana vyrobila betatron, který nazvala *Chiratron*.

Uvádíme další příklady názvů utvořených v dalších zemích v neanglickém jazykovém prostředí:

SSSR:

Gasomagnetron (rus. Gazomagnetron) — plynový magnetron vytvářející proud iontů

Microtron (rus. Mikrotron) — zrychlovač hmotných částic založený na užití dutinového resonátoru

Stenotron (rus. Stenotron) — výbojka se zúženým výbojovým prostorem

Francie:

Neotron — jméno firmy vyrábějící elektronky téže značky

Transitron — francouzský ekvivalent transistoru

Tecnetron — polovodičový prvek pro velmi vysoké kmitočty

Japonsko:

Detectron — značka elektronek

Duodynatron — japonský druh dynatronu se sekundárně emitující zvláštní mřížkou

Sendytron — výbojka se rtuťovou katodou zapalovaná sondou s vysokým napětím

Sentron — krátkovlnná elektronka

Německo:

Arcotron — elektronka s vnější mřížkou, „sloupek“ (výrobce firma Telefunken)

Farvitron — hmotový spektrometr

Definici mezinárodního slova podal u nás v poslední době

¹⁹ Ing. Miloš Seidl, *Permactron, zesilovací elektronka pro centimetrové vlny*, Slaboproudý obzor 10, 1949, 5—6, s. 132 n.

V. Fried.²⁰ Kdybychom ji aplikovali v rovině morfematické na mezinárodnost morfému *-tron*, jistě by vyhovoval daným kritériím.

Jako vlastnost vhodnou pro mezinárodní použití sufixu *-tron* je možno uvést snadnou zapojitelnost fonematické struktury do jiných jazykových systémů, i když se jí zatím celkem nevyužívá. Jeho hladké mezinárodní použití podporuje jistě i stránka grafická; pravopisně není nutno *-tron* nijak přizpůsobovat. Totéž nelze již říci o výslovnosti, avšak mezinárodně se dosud šíří nové poznatky vědy a techniky (tedy i nová pojmenování) více psanou řečí než mluvenou.

IV. PRODUKTIVNOST

Sufix *-tron* je velmi produktivní a častý. Přešel do používání ve velmi širokém okruhu přírodních věd (jaderná technika) a techniky. Je nám známo kolem 300 výrazů odvozených tímto sufixem, avšak vzhledem k živosti tohoto sufixu, který nepřestává produkovat stále nové výrazy, zejména v americké angličtině, je skutečný počet odvozenin pravděpodobně daleko vyšší a stále vzrůstá.

Dobrý přehled o všech těchto odvozeninách nemají ostatně ani v anglosaských zemích, odkud výrazy se sufixem *-tron* vyšly, takže vznikají názvy duplicitní, přestože tato možnost je omezena tím, že jde z valné části o registrované ochranné značky. Aby se výrobci vyvarovali další duplicity, byl dokonce uveřejněn seznam těchto známých názvů.²¹

Produktivnost sufixu *-tron* se zvyšuje také jeho mezinárodností.

Je rovněž vyvolávána tempem rozvoje elektroniky a atomistiky, v nichž se tohoto sufixu užívá systémově, terminologicky. V těchto oborech je velmi vyhrocen poměr vznikání a stárnutí pojmenování, což se dotýká i výrazů s *-tron*. Některé technické pojmy jsou rychle překonávány a tím i jejich názvy odcházejí rychle z užívání a nastupují nové.

Produktivitu také neblaze zvyšuje jednak neustále pokračující, neopodstatněné vnášení prvku *-tron* do stále nových pojmových oblastí, jednak rozšiřování a nesystémové zneuží-

²⁰ V. Fried, *Mezinárodní slova, jejich shody a úskalí*, ČMF 38, 1956, s. 214 n.

²¹ Viz v pozn. 4 cit. seznam W. C. Whitea v časopise *Electronics*.

vání elementu *-tron* jako quasi-sufixu. I když významové přehodnocování sufixů není jev neobvyklý, nároky kladené v tom směru na sufix *-tron* jsou nesplnitelné i přes jeho mimořádnou významovou nosnost. Negativním jevem přitom je rozměňování a otupování jednoznačnosti významů svým způsobem odborných.

Zvýšení produktivnosti je ovlivněno módností sufixu *-tron*, jehož se zmocňuje stále více převážně technicko-obchodní literatura a podřizuje jej svým cílům. Reklama soutěžících firem si vynucuje stále nové názvy, někdy z prodejních důvodů i změnu názvu pro nezměněný výrobek. Forma názvu, jeho atraktivnost, se staví v takových případech výše než sémantický obsah názvu, tj. nad primární jazykovou obsahově sdělovací funkci.

Takto stupňovaná produktivnost má ovšem zcela negativní vliv na významový obsah sufixu *-tron*, který se zachovává netknutý pouze ve svých výchozích oblastech (tron_1 až tron_8), avšak jinde se stále více drobí a slabne.

S produktivností sufixu *-tron* souvisí v jistých bodech životnost jím odvozených výrazů. Ta je různá. Nejdelší je u výrazů systémových, které se staly odbornými názvy obecnými nebo jsou jim blízké a vnikly do určitého názvosloví jako terminologická označení nových pojmů. Životnost se zkracuje směrem přes obchodní názvy s opodstatněně použitým sufixem *-tron* až k často efemérnímu trvání výrazů s quasi-sufixovým *-tron* v takových reklamních názvech, kde o životnosti rozhodují důvody ryze obchodní a náhodné, a nikoliv zákonitosti určitého názvoslovného systému.

Z ĎALŠÍCH AKTUÁLNYCH OTÁZOK PRÁVNEJ TERMINOLÓGIE

Imrich Kabina

V tomto príspevku¹ rozoberieme ďalšie dve skupiny termínov, ktoré sa používajú v právnych normách.

slovenské termíny

1. *členovia rodiny*
2. *príslušníci rodiny*
3. *rodinní príslušníci*
4. *osoby blízke*
5. *členovia domácnosti*
6. *príslušníci domácnosti*

české termíny

1. *členové rodiny*
2. *příslušníci rodiny*
3. *rodinní příslušníci*
4. *osoby blízké*
5. *členové domácnosti*
6. *příslušníci domácnosti*

Na nižšie uvedených príkladoch ukážeme, že ide o nepotrebné množstvo termínov, ktoré sú navyše aj viacvýznamové. Okrem toho termín *rodinní příslušníci* sa niekedy zamieňa s termínom *príslušníci rodiny* a termín *príslušníci domácnosti* zasa s termínom *členovia domácnosti*.

Usudzujeme, že je povážlivým nedostatkom, keď náš právny poriadok v žiadnej norme nedefinuje a ani inak nevymedzuje termín *členovia rodiny* (*člen rodiny*), hoci ide o frekventovaný termín vyskytujúci sa v mnohých právnych normách a hoci ide o viacvýznamový termín, ako to dokazuje právna prax. A tak pre nevymedzenosť pojmu člen rodiny vzniká medzera i v právnej terminológii. Máme tu na mysli najmä používanie termínu *členovia rodiny* v ustanoveniach o nemocenskom poistení.

Otázny termín *členovia rodiny* by z hľadiska systematického patrilo najskôr do rodinného práva, mali by sme ho teda hľadať v zák. č. 265/1949 Zb. Tu sa však vôbec nevyskytuje, lebo z hľadiska aplikácie rodinného práva v právnej praxi nie je potrebné zaoberať sa pojmovým obsahom termínu *členovia rodiny*. Termín *rodina* tu síce je (napr. v §§ 19, 21), ale bez definície, ktorá tu nie je potrebná, lebo je zrejmé, že sa tu myslí na vzťah medzi rodičmi a deťmi.

Termín *členovia rodiny* máme však aj v Občianskom zákonníku, aj v Občianskom súdnom poriadku (napr. v § 17 ods.

¹ O problémoch koordinácie českej a slovenskej právnej terminológie sme už uverejnili články v ČSTČ 1, 1962, 65–84; 334–356; ČSTČ 2, 1963, 154–171.

2 zák. č. 141/1950 Zb. alebo v § 103 ods. 1 zák. č. 142/1950 Zb.), ale ani v týchto kódexoch sa nehovorí, kto patrí k členom rodiny, hoci na druhej strane sa vymedzuje presný rozsah pojmu *blízke osoby*.

Názov *členovia rodiny* sa uvádza aj na viacerých miestach zák. č. 54/1956 Zb. o nemocenskom poistení zamestnancov (v §§ 11, 25, 36 ods. 2 písm. a), b), c) alebo v § 44), ako aj vo vykonávacích predpisoch tohto zákona, napr. vo vyhl. č. 258/1956 Ú. v. (Ú. l.) o poskytovaní peňažných dávok a rodinných prídavkov v nemocenskom poistení zamestnancov, a to v čl. 28 a v nasledujúcich. Ale ani cit. zákon ani cit. vyhláška nedefinujú termín *členovia rodiny*, hoci práve aspoň v jednom z týchto predpisov by sa rozhodne mala presne vymedziť jeho pojmová náplň. Právna prax orgánov nemocenského poistenia totiž ukazuje, že tu ide o širší pojem, než je bežný pojem *členovia rodiny* v zmysle rodinného práva alebo podľa ustanovení Občianskeho zákonníka, ba dokonca o širší pojem, než je pojem *rodinní príslušníci* podľa § 41 cit. zák. č. 54/1956 Zb. A tu je právnou kuriozitou práve nedôslednosť, že zatiaľ čo tento zákon, ako tvrdíme, sa vôbec nezaobera vecným vymedzením okruhu osôb patriacich k členom rodiny a uspokojuje sa len púhym opakovaním termínu *členovia rodiny* v kontextoch právnych viet, uvádza v citovanom paragrafe presný a obšírny výpočet osôb, ktoré medzi rodinných príslušníkov počíta.

Opakujeme, že z nijakej normy nám nie je známe, čo sa rozumie pomenovaním *členovia rodiny*. Pre úplnosť dodávame, že v jednej norme sa objasňuje pomenovanie *spolupracujúci členovia rodiny*, čiže vymedzuje sa pojem *členovia rodiny* s prívlastkom *spolupracujúci*. Ide o § 19 ods. 3 vlád. nar. č. 56/1956 Zb. o nemocenskom a dôchodkovom poistení členov jednotných roľníckych družstiev a o dôchodkovom poistení jednotlivých hospodáriacich roľníkov a iných samostatne hospodáriacich osôb, v ktorom sa presne vypočítava okruh osôb patriacich k spolupracujúcim členom rodiny. Niet však nijakého dôvodu subsumovať tento výpočet osôb pod pojem *členovia rodiny* vyskytujúci sa v iných ustanoveniach o nemocenskom poistení, najmä nie pod pojem v citovanom zák. č. 54/1956 Zb. o nemocenskom poistení. Napokon si treba uvedomiť, že vlád. nar. č. 56/1956 Zb. už neplatí, pretože bolo zrušené zákonom č. 32/1962 Zb. o sociálnom zabezpečení družstevných roľníkov. Tento zákon, ako aj jeho vykonávacia vyhláška č. 33/1962 Zb. obsahujú v početných ustanoveniach termín *členovia rodiny* (napr. v § 17 „Podpora pri ošetrovaní

člena rodiny (člena rodiny)“), ale niet ustanovení o tom, kto sú podľa tohto zákona členovia rodiny. Uvedený termín je totiž prevzatý z §§ 11, 25 cit. zák. č. 54/1956 Zb.

Na záver o názve *členovia rodiny* možno zhrnúť: Keďže sa ani právna veda nevyrovnala so špecifickým termínom *členovia rodiny* v zmysle noriem o nemocenskom poistení, je chyba, že normotvorca obišiel vymedzenie obsahu tohto termínu, pretože právna prax orgánov nemocenského poistenia v celoštátnom meradle ostane takto naďalej právne neistá. Napokon dodávame, že tu nerozriešime ani významovú náplň termínu *členovia rodiny*, pretože v oboch našich jazykoch sa toto pomenovanie chápe rozlične a zamieňa sa s termínmi *príslušníci rodiny*, *rodinní príslušníci*.

Termín *príslušníci rodiny* je oveľa zriedkavejší ako názov *rodinní príslušníci*, s ktorým sa v právnych normách dakedy zamieňa, inokedy zas vecne odlišuje. So zreteľom na to, že termín *rodina* sa vyskytuje už v dvojslovnom termíne *členovia rodiny*, bolo by účelné vypustiť de lege ferenda z právnych noriem termín *príslušníci rodiny* a nahradiť ho konštantne termínom *rodinní príslušníci*, i keď ide o viacvýznamový termín.

Príklady na zámenu uvedených termínov:

„*Príslušníci rodiny (príslušníci rodiny)*“ v čl. 9 ods. 3 príl. vyhl. č. 59/1957 Príl. Zb. o Dohode medzi vládou Československej republiky a vládou Nemeckej demokratickej republiky o spolupráci na poli sociálnej politiky so Záverečným protokolom.

Správne by tu mal byť termín *rodinní príslušníci*, lebo na iných miestach cit. textu Dohody máme v oboch jazykoch termín *rodinní príslušníci (rodinní príslušníci)*, napr. v čl. 2 ods. 1, čl. 5 ods. 3, 4, čl. 9 ods. 1. V celom texte ide o ten istý význam oboch termínov.

„*Príslušníci rodiny (príslušníci rodiny)*“ v § 54 zák. č. 55/1956 Zb. o sociálnom zabezpečení; v § 65 však správne *rodinní príslušníci (rodinní príslušníci)*; zase tu ide o rovnaký význam oboch termínov.

Názov *rodinní príslušníci* je použitý aj v §§ 28, 41 cit. zák. č. 54/1956 Zb. V § 41 sa uvádza presný a obširny výpočet osôb považovaných za určitých predpokladov za rodinných príslušníkov. Tento výpočet je zhodný s rovnako označeným termínom v § 3 zák. č. 32/1957 Zb. o nemocenskej starostlivosti v ozbrojených silách. Ten istý termín sa vyskytuje v podstate v rovnakom význame ako v predošlých normách aj v § 30 cit.

zák. č. 32/1962. Ale už dosť odchylný je výpočet rodinných príslušníkov v § 3 vyhl. č. 19/1953 Zb. o úplnom znení vlád. nar., ktorým sa vykonáva zákon o sociálnom zabezpečení osôb povolovaných na službu v brannej moci a ich rodinných príslušníkov. Veľmi bohatý výpočet rodinných príslušníkov má § 6 Liečebného poriadku, t. j. vyhl. č. 164/1958 Ū. v. (Ū. I.), kde je vecný význam tohto termínu podstatne odlišný od významu v predošlých normách.

Treba obzvlášť zdôrazniť, že podľa § 83 zák. č. 67/1956 Zb. o hospodárení s bytmi termín *príslušníci rodiny* sa vecne odlišuje od termínov *príslušníci rodiny* a *rodinní príslušníci* v citovaných normách. Ešte kurióznejšie však je, že podľa cit. § 83 sa definícia termínu *príslušníci rodiny* doslovne zhoduje s definíciou termínu *rodinní príslušníci* podľa § 12 ods. 2 zák. č. 27/1959 Zb. o družstevnej bytovej výstavbe. Dosvedčujú to citáty z oboch noriem:

„*Príslušníci rodiny (príslušníci rodiny)*. Príslušníkom rodiny (príslušníkom rodiny) užívateľa bytu sa rozumejú manžel (manželka), príbuzní v priamom pokolení (i z osvojenického pomeru) a súrodenci.“ (Nadpis a kontext § 83 cit. zák. č. 67/1956 Zb.)

„Za rodinných príslušníkov (rodinnými príslušníkmi) sa považujú manžel (manželka), príbuzní v priamom pokolení (i z osvojenického pomeru) a súrodenci.“ (§ 12 ods. 2 cit. zák. č. 27/1959 Zb.)

Pripomínáme, že v oboch prípadoch sa príslušnými termínmi majú pomenovať také osoby, ktorým sa má zabezpečiť byt po zomrelom užívateľovi bytu. Zdá sa teda, že nebolo potrebné meniť termíny, ale v obidvoch prípadoch sa mal použiť správnejší termín *rodinní príslušníci*.

Ako sme už naznačili, termín *osoby blízke* presne vymedzujú justičné kódexy. (Paragraf 17 ods. 2 Obč. zák. má celkom správne výpočet zhodný s § 103 O. s. p.) Pochopiteľne iný význam má tento termín v trestnom práve, napr. podľa platného Trestného zákona (zák. č. 140/1961 Zb.), a to podľa § 89 ods. 8. Príslušné ustanovenia kódexov, ako napr. ustanovenia §§ 47, 49, 137, 399, 547 Obč. zák. alebo ustanovenia §§ 166—168 Trestného zákona č. 140/1961 Zb. sú dôkazom, že termín *osoby blízke* (so špecifickým významom) je potrebný, a preto ho nemožno nahradiť niektorým z tých termínov, o ktorých bola reč vyššie, i keď je pravda, že v zákonoch sa ním rozumejú aj členovia rodiny alebo rodinní príslušníci (*príslušníci rodiny*).

Zostáva ešte pouvažovať o termínoch *členovia domácnosti* a *príslušníci domácnosti*.

Tieto termíny sa vyskytujú v právnych normách zriedka. Termín *člen domácnosti* (*člen domácnosti*) opakuje sa štyrikrát za sebou v smerniciach k vyhl. č. 1/1952 Ū. v. (143/1951 Ū. l. II) o odbere viazaného tovaru. Usudzujeme, že správne má byť *príslušník domácnosti* (*príslušník domácnosti*), pretože sa v uvedených smerniciach definuje práve tento termín. (Pozri Ū. l. II, bod 4 písm. b), str. 2927.)

Dnes už má praktický význam len termín *príslušníci domácnosti* (*príslušníci domácnosti*), ktorý obsirne rozvádza § 84 ods. 1, 2 cit. zák. č. 67/1956 Zb. Výslovne zahrnuje nielen príslušníkov rodiny užívateľa bytu v zmysle § 83, ale ešte i ďalšie osoby. Užitočnosť termínu *príslušník domácnosti* sa výrazne prejavuje v § 69, podľa ktorého každému príslušníkovi domácnosti užívateľa bytu patrí 12 m² z úhrnu podlahovej plochy bytu, z ktorej sa neplatí miestny poplatok z bytov.

Ako vidieť, termín *členovia domácnosti* nie je potrebný, lebo ho možno všade nahradiť termínom *príslušníci domácnosti*, ktorým sa lepšie vystihuje potrebný širší okruh osôb ako termínom *členovia domácnosti*.

Vynechanie termínov *príslušníci rodiny* a *členovia domácnosti* by značne zjednodušilo situáciu v právnej terminológii. Pokiaľ ide o termín *členovia rodiny*, mal by sa de lege ferenda objasniť jeho vecný význam aspoň pre predpisy nemocenského poistenia. Na vyjadrenie iných významov by postačili zvyšujúce termíny, ktoré môžu byť aj viacvýznamové.²

II. skupina termínov

slovenské termíny	české termíny
1. <i>disciplína</i> <i>disciplinárny</i>	1. <i>kázeň, disciplína</i> <i>kázeňský, disciplinárni</i>
2. <i>kárny</i>	2. <i>kárný</i>
Tresty	Tresty
1. <i>výtka</i>	1. <i>výtka</i>
2. <i>výstraha</i>	2. <i>výstraha</i>
3. <i>napomenutie</i>	3. <i>napomenutí, důtka</i>
4. <i>pokarhanie</i>	4. <i>pokárání, důtka</i>
5. <i>pokuť</i>	5. <i>pokuť</i>
6. <i>peňažný trest</i>	6. <i>peněžný trest</i>
7. <i>penále</i>	7. <i>penále</i>

² Podľa našej mienky nie je ani v tomto prípade na mieste pripúšťať viacvýznamovosť termínu. Ostatne sám autor príspevku na iných miestach (pozri napr. ČSTČ 2, 1963, 166 n) poukazuje na ťažkosti, ktoré môže viacvýznamovosť zapríčiniť. (Pozn. red.)

Ako vidieť, ide o termíny z disciplinárneho práva v širšom zmysle. O disciplinárnom práve v širšom zmysle hovoríme preto, lebo toto právo možno rozdeliť z praktického hľadiska na disciplinárne právo v užšom zmysle a na kárne právo. (Ide viac o rozdelenie z hľadiska formálneho než vecného.) Podľa českého chápania treba tu spomenúť ako ďalšie *kázeňské právo* vzťahujúce sa najmä na príslušníkov ozbrojených síl. A nakoniec k formálnemu triedeniu disciplinárneho práva v širšom zmysle by bolo možno zaradiť i poriadkové právo, pretože predpisy počítajú aj s poriadkovými trestmi.

Z citovaných predpisov sa ľahko presvedčíme, že tu pri voľbe termínov odvodených od základných slov *disciplína* (*disciplína*, *kázeň*) panuje temer úplná ľubovôľa.

Avšak formalistický je aj výpočet disciplinárnych trestov (okrem trestov spojených s peňažnou sankciou).

Striedavé používanie termínov je tu natoľko rozšírené že dodnes nemáme ani v teórii, ani v predpisoch spoľahlivé kritériá, pomocou ktorých by sa vymedzil vecný význam bohatej zásoby rozmanitých termínov; rozkolísanosť je ešte väčšia v češtine ako v slovenčine.

Terminologická nedôslednosť je častá aj v tom istom predpise. Máme tu na mysli vyhl. č. 120/1952 Ú. v. (91/1952 Ú. l.), ktorou sa vydáva služobný a disciplinárny poriadok (*disciplinárny řád*) pre príslušníkov požiarnych sborov, požiarnych hliadok a pre príslušníkov veliteľstva požiarnej ochrany. Dčakávali by sme, že vo vyhláske sa budú používať len termíny odvodené od slova *disciplína*, keďže jestvuje termín *disciplinárny poriadok*. Nevyskytujú sa tu však predpokladané termíny *uvedomelá disciplína*, *disciplinárne tresty* a *disciplinárne konanie*, ale termíny *uvedomelá disciplína* (*uvědomělá kázeň*), *kárné tresty* (*kárné tresty*), *kárne konanie* (*kárné řízení*)³

Naproti tomu podľa § 25 nar. č. 21/1961 Zb., ktorým sa vydáva organizačný štatút Sväzu československých novinárov, jestvujú *disciplinárne* (*disciplinární*) *tresty* a v § 23 *poriadkové* (*pořádkové*) *tresty*, avšak oba druhy trestov sa zrejme rozlišujú. Aj na ostatných miestach sa používajú v oboch jazykoch termíny s atribútom od rovnakého slovného základu, teda *disciplinárne konanie*, *disciplinárny zástupca*, *disciplinárna rada* (§§ 26—31).

Usudzujeme, že namiesto českého termínu *uvědomělá kázeň* v 11. bode cit. vyhlášky sa mohol použiť termín *uvědomělá*

³ Pozri body 11, 40, 45 príl. cit. vyhl.

disciplina (ako v slovenčine), lebo v českej terminológii *kázeň*, *kázeňské právo*, *kázeňské tresty*, ako aj ďalšie termíny so substantívom *kázeň* a s adjektívom *kázeňský* sa vyhradili pre príslušníkov ozbrojených síl.

Pre zdôvodnenie tohto názoru uvádzame:

České *kázeňské právo* bolo pôvodne vojenské disciplinárne trestné právo, ktoré vzniklo odštiepením od staršieho vojenského trestného práva súdneho ako jeho miernejší stupeň.⁴ Zákonnej úpravy sa mu dostalo v zák. č. 154/1923 Zb. o vojenskom kázenskom a kárnom práve, ako aj o odňatí vojenskej hodnosti a preložení do výslužby konaním správnym. V tomto zákone sa premenovalo disciplinárne trestné právo na právo kázenské, ktorému podliehali všetci príslušníci vojska (okrem niektorých ďalších); naproti tomu kárne právo sa vzťahovalo len na vojenských gážistov. Keď potom tento zákon i s jeho novelami a vykonávacími predpismi bol zrušený zákonom č. 85/1950 Zb. o opatreniach súvisiacich s úpravou disciplinárneho (kázeňského) práva príslušníkov ozbrojených síl, v češtine sa termín *kázeňské právo* definitívne vyhradil pre príslušníkov vojska vôbec (teda aj pre dôstojníkov a generálov — pozri § 15), pre príslušníkov Sboru národnej bezpečnosti a Sboru väzenskej stráže a takto sa používa dodnes. Toto stanovisko potvrdzujú aj ustanovenia §§ 13—22 zák. č. 76/1959 Zb. o niektorých služobných pomeroch vojakov, ktoré v češtine obsahujú len termíny utvorené od slova *kázeň*, avšak v slovenčine z dôvodov jazykových máme len termíny od slova *disciplína*.

V cit. zák. č. 85/1950 Zb. zanikol aj pojem *kárne právo* (§ 17) pre príslušníkov ozbrojených síl. Avšak pre ostatné subjekty disciplinárneho konania sa i naďalej v niektorých predpisoch promiskue používajú nielen termíny od slova *disciplína* (*disciplína*), ale aj s príd. menom *kárny*.

Príklady na promiskuitu termínov:

Zák. č. 24/1957 Zb. uvádza namiesto jedného termínu zbytočne dva, a to tak, že v kontexte má prídavné meno *kárny* a v zátvorke *disciplinárny*. Označenie tohto zákona v oboch našich jazykoch je takéto: zák. č. 24/1957 Zb. o *kárnom* (*kárném*) (*disciplinárnom* (*disciplinárním*)) *s tíhaní* rozkrádania a poškodzovania majetku v socialistickom vlastníctve. Na viacerých miestach v kontexte je len termín bez zátvorky s atribútom *kárny*, niekde zas aj termín so zátvorkou s atribútom

⁴ Pozri *Slovník veřejného práva československého*, Svazek II, písm. I až O, Brno 1932, 176.

disciplinárny. Obdobná je situácia so zátvorkou (ale z opačného hľadiska!) v nadpise § 4 nar. č. 181/1949 Zb. o niektorých opatreniach na zjednodušenie personálnych pomerov vo verejnej správe: „Zjednodušenie disciplinárneho [disciplinárneho] (kárneho [kárneho]) konania.“ Ale v oboch našich jazykoch sú tu na viacerých miestach termíny s adj. *disciplinárny* (napr. *disciplinárna komisia*, *disciplinárny senát*, *disciplinárny úrad*, *disciplinárne vyšetrowanie*, *disciplinárny trest*), kým príd. meno *kárny* sa v podobných termínoch nepoužíva. Aspoň relatívne sa takto zvyrazňuje terminologická dôslednosť, pravda, odhliadnuc od termínu *kárne konanie*, uvedeného v zátvorke.

Neskôr sa vydal ďalší predpis, a to pre štátnych notárov, t. j. taktiež pre pracovníkov vo verejnej správe. Je to zák. č. 201/1949 Zb. o notárstve, v ktorom sa zase upúšťa od termínov zavedených v cit. nar. č. 181/1949 Zb. V tomto zákone už máme v oboch jazykoch termíny *kárne právo*, *kárne konanie*, *kárne tresty*, *kárny zástupca* atď. S prívlastkom *kárny* tvorili sa potom termíny aj v ďalších predpisoch, a to v nar. č. 120/1950 Zb. o právach a povinnostiach štátnych zamestnancov, o konaní vo veciach ich pracovného pomeru a o rozhodcovských komisiách, ďalej v zák. č. 114/1951 Zb. o advokácii a v zák. č. 37/1957 Zb. o *kárnej (kárnej) zodpovednosti* sudcov ľudových a krajských súdov. Pozoruhodnou zvláštnosťou však je, že *kárne právo* i *disciplinárne právo* sa týka aj členov JRD (podľa § 47 zák. č. 49/1959 Zb. o jednotných roľníckych družstvách).

V § 9 nar. č. 31/1951 Zb. o styku štátnych orgánov a iných orgánov s úradmi a orgánmi cudzích štátov máme však v oboch našich jazykoch termín *disciplinárne stíhanie*.

Termíny *kárne (kárnej) tresty*, ale *disciplinárne (disciplinárne) konanie* používajú sa zasa v §§ 14—16, 46 vyhl. č. 245/1951 Ú. v. I (206/1951 Ú. l. I) o pracovných a platových podmienkach príslušníkov verejných požiarnych sborov z povolania a príslušníkov veliteľstiev požiarna ochrany.

Nižšie uvedené príklady sú ilustráciou striedavého použitia termínov *kázeň* a *disciplína* v češtine a sústavného používania termínu *disciplína* v slovenských textoch.

„Pracovná disciplína (kázeň).“ (§ 2 cit. nar. č. 120/1950 Zb.)

„Pracovná disciplína (disciplína).“ (§ 1 zák. opatr. Preds. Národného zhromaždenia č. 26/1956 Zb. o zjednotení disciplinárnych (disciplinárnych) predpisov v odbore Ministerstva spojov [tu je snaha zjednodušiť termínológiu].)

„Finančná a rozpočtová disciplína (kázeň).“ (§ 3 ods. 2 písm. d) nar. č. 30/1958 Zb. o účtovných zásadách.)

„Pracovná disciplína (kázeň), štátna disciplína (disciplína).“ (§ 6 písm. b) a § 7 ods. 1 nar. č. 33/1958 Zb. o organizácii výkonných orgánov národných výborov.)

„Finančná alebo rozpočtová disciplína (disciplína).“ (Čl. 92 ods. 1 vyhl. č. 84/1958 Ū. v. (Ū. l.) o rozpočtovom poriadku národných výborov.)

„Pracovná disciplína (kázeň).“ (§ 5 písm. b) a § 7 písm. b) Učňovského zákona č. 89/1958 Zb.)

„Družstevníci sú povinní dodržiavať družstevnú disciplínu (kázeň).“ (§ 47 ods. 1 cit. zák. č. 49/1959 Zb.)

„Každý vojak je povinný zachovávať vojenskú disciplínu (kázeň).“ (§ 13 ods. 1 cit. zák. č. 76/1959 Zb.)

Rozoberme si ešte promiskuitu českých termínov *výtka*, *výstraha*, *důtka*, *napomenutí* a *pokárání*, používaných striedavo v rôznych disciplinárnych predpisoch na vyjadrenie trestov, ktoré sa vyznačujú iba formálnym delením.

O termíne *výtka* možno sotva povedať, že má povahu disciplinárneho trestu, a keby sme ho chceli rozlišovať v rámci disciplinárneho práva, nemá ani povahu kárneho ani „kázeňského“ trestu. Nanajvýš tu ide len o čisto formálnu sankciu, resp. o púhe upozornenie, že predstavený úradne vytkne podriadenému pracovníkovi porušenie povinnosti nepatrného významu a poučí ho (nepatrné previnenie); k žiadnemu trestu nedôjde. (Príklad § 15 cit. nar. č. 120/1950 Zb. alebo § 2 ods. 2 cit. zák. č. 37/1957 Zb.)

Pomenovanie *výstraha* sa vyskytuje spravidla ako kárny trest (napr. podľa § 15 zák. č. 167/1949 Zb. o stálych prísazných znalcoch a tlmočníkoch.)

Častejšie sa vyskytuje termín *důtka*. Niekedy sa ukladá ako poriadkový trest (§ 41 ods. 2 vyhl. č. 236/1955 Ū. v. (Ū. l.), ktorou sa vydáva organizačný a študijný poriadok pre vedeckých aspirantov), inokedy ako disciplinárny trest (§ 25 cit. nar. č. 21/1951 Zb.) alebo ako trest kárny (§ 23 cit. zák. č. 114/1951 Zb.); doklad na termín *kázeňský trest* máme v § 17 ods. 1 cit. zák. č. 76/1959 Zb.

Názov *napomenutí* uvádza ako poriadkový trest cit. nar. č. 21/1951 Zb. Vyskytuje sa aj v § 41 ods. 1 cit. vyhl. č. 236/1955 Ū. v. (Ū. l.), a to v takejto vete: „Ak neplní aspirant bez závažných dôvodov povinnosti vyplývajúce z organizačného a študijného poriadku pre vedeckých aspirantov, dá mu školiteľ *napomenutí* a pri opätovnom zanedbaní povinností dá mu *výstrahu*.“

Aj *pokárání* je frekventovaný termín. Ako kárny trest figuruje v § 18 Sudcovského zákona č. 67/1950 Zb. a v § 36 cit. zák. č. 201/1949 Zb. v podobe *pisemné pokárání*. Ako trest za správny priestupok máme zas *veřejné pokárání* podľa § 11 zrušeného Trestného zákona správneho.

O uvedených trestoch, ktoré sme uviedli v českom znení, treba ešte povedať, že je ťažko usúdiť, ktorý z nich je miernejší, ktorý prísnejší (samozrejme iba po formálnej stránke). *Důtka* má vždy povahu trestu po formálnej stránke preto, že v predpisoch sa vždy chápe ako trest. *Pokárání* možno považovať za najprísnejší druh disciplinárneho trestu po stránke formálnej. *Výstraha* a *napomenutí* sú čo do stupňa prísnosti rovnocenné.

České termíny *výtka*, *výstraha*, *napomenutí* a *pokárání* majú v predpisoch slovenské ekvivalenty *výtka*, *výstraha*, *napomenutie* a *pokarhanie*.

Proti slov. termínu *výtka* sa síce uplatňoval aj názov *výčitka*. Termín *výtka* je už zakotvený v Právnickom terminologickom slovníku, *výčitka* však nie. *Výčitka* má skôr význam aprehendácie.

Z hľadiska slovenčiny si osobitnú pozornosť zasluhuje český termín *důtka*. Tento termín sa do slovenčiny neprevzal. V. Machek⁵ vysvetľuje jeho pôvod a význam takto: „*důtka*, postv. od dotknouti se, tedy = dotknutí (káravé); srov. *výtka*“. Neuvádza nijakú súvislosť so slovenským slovom. A keďže ani podľa slovenských literárnych prameňov nie je slovo *důtka* súčasťou slovenskej slovnej zásoby, neujalo sa ani v slovenskej právnej terminológii. Citovaný *Právnický terminologický slovník* uvádza proti nemu ako správny termín *pokarhanie*. Toto riešenie však nevyhovuje, lebo v češtine sa používa aj termín *pokárání*. Preto sa proti čes. termínu *důtka* začal používať termín *napomenutie*, čo však tiež nevyhovuje, pretože čeština má aj výraz *napomenutí*. Tak máme v slovenčine namiesto termínu *důtka* termín *pokarhanie* v § 17 ods. 1 cit. zák. č. 76/1959 Zb., ale v § 5 cit. zák. č. 24/1957 je *napomenutie*.

Napokon si povšimneme termín *pokuta*. Tento termín sa už vecne líši od všetkých predošlých disciplinárnych trestov, pretože *pokuta* je spojená s peňažnou ujmom. Ale ani termín *pokuta* nemá tu konštantné postavenie, pretože raz sa označuje ako peňažná *pokuta*, inokedy ako peňažný trest. Napr. v § 36

⁵ V. Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, ČSAV, Praha 1957, 103.

cit. zák. č. 201/1949 Zb. sa uvádza ako kárny trest pokuta podobne ako v § 23 cit. zák. č. 114/1951 Zb., naproti tomu podľa § 16 cit. nar. č. 120/1950 Zb. je kárnym trestom peňažný trest. Sme toho názoru, že peňažný trest je o niečo prísnejší ako peňažná pokuta. Veď práve v trestnom práve (justičnom i správnom) celkom správne hovoríme popri trestoch odňatia slobody aj o peňažných trestoch. Preto by sa porušenie disciplíny ako menšie previnenie malo sankcionovať pokutou a peňažný trest by sa mal rezervovať len pre trestné činy a priestupky. Tým by sa zároveň ukázalo, že disciplinárne právo predsa len nie je odvetvím trestného práva, ale práva správneho, ktorého tresty sa nikdy nezapisujú do registra trestov.

Tým skôr je správnejšie hovoriť o pokute, a nie o treste, ak ide o púhe porušenie poriadku pri výkone súdneho alebo správneho konania svedkami, znalcami alebo obecenstvom (pozri §§ 100, 103, 112 O. s. p.). Menej presné je označenie *poriadkový trest* v § 75 Trestného poriadku zák. č. 87/1950 Zb. Správnejšie je, že sa v § 74 novšieho Trestného poriadku zák. č. 64/1956 Zb. hovorí o pokute, a nie o treste. Podobne aj v § 66 teraz platného Trestného poriadku zák. č. 141/1961 Zb., kde už máme poriadkovú pokutu, a nie poriadkový trest.

Rekapituláciu o všetkých termínoch II. skupiny možno uzavrieť takto: Pre zjednodušenie celkovej situácie by bolo účelné zredukovať termíny so substantívami *disciplína* (*kázeň*, *disciplína*) a s adjektívami *disciplinárny*, *kárny*, *kázeňský*. V oboch jazykoch by vyhovovalo, keby sa tvorili termíny iba so substantívom *disciplína* a s adjektívom *kárny*. Sme si však vedomí toho, že v českej terminológii sa v súvislosti s príslušníkmi ozbrojených síl teraz konštantne používa termín *kázeňské právo*, v slovenčine však *disciplinárne právo* (v užšom zmysle). Nedôslednosťou českej terminológie je, že sa termíny s adj. *kárný*, *kázeňský*, *disciplinární* (i so substantívom *kázeň* a *disciplína*) používajú promiskue a že okrem toho termíny *kázeňský* a *kázeň*, vyhradené pre príslušníkov ozbrojených síl, používajú sa aj pre iné subjekty, než sú príslušníci ozbrojených síl. V slovenčine je situácia o to jednoduchšia, že promiskuita je len pri termínoch s adj. *disciplinárny*, *kárny*. Vonkoncom nie je však potrebné používať termíny až od troch základných slov.

Podľa nášho názoru mohli by sme mať disciplinárne právo v širšom zmysle, ktoré by sa delilo na kárne právo ako prísnejšie odvetvie disciplinárneho práva v širšom zmysle a vzťahovalo by sa na všetkých príslušníkov ozbrojených síl, a na

disciplinárne právo v užšom zmysle pre všetky ostatné subjekty, takže kázeňské právo by zaniklo aj so všetkými doterajšími termínmi odvodzovanými od substantíva *kázeň*.

Bolo by tiež žiadúce obmedziť aj veľký počet termínov vzťahujúcich sa na disciplinárne tresty. Zdá sa, že najvýhodnejšie by bolo ponechať z vypočítaných trestov len výstrahu, pokarhanie (pokárání) a pokutu. Český termín *pokárání* je dobrou náhradou za termín *důtka*. S výhradami prijímame aj pridávanie daktorých prívlastkov k týmto terminom (*prísny, písomný*, napr. *prísne pokarhanie* atď.), ktoré sa objavujú aj v najnovších predpisoch, ako napr. v § 18 ods. 1 zák. č. 99/1961 Zb. o štátnej kontrole, štatistike a ostatných odboroch národohospodárskej evidencie, pretože v praxi niet rozdielu v miere trestu pri prísnom pokarhaní a pokarhaní.

Pre úplnosť sa aspoň zmienime o termíne *penále*, ktorý síce nepatrí do disciplinárnych predpisov, ale svojou povahou je peňažnou pokutou a vyskytuje sa medzi podnikmi v hospodárskych vzťahoch (napr. v § 138 a nasl. zák. č. 69/1958 Zb. o hospodárskych vzťahoch medzi socialistickými organizáciami) pri porušení zmluvných alebo zákonných povinností. S termínom *penále* nie sú nijaké ťažkosti, pretože má v oboch našich jazykoch rovnakú podobu.

VYUŽITIE PREDPONOVÝCH SLOVIES V ELEKTROTECHNICKEJ
TERMINOLÓGII

Ján Horecký

V našich jazykoch tvoria predponové slovesá odvodené od rovnakého základu bohato rozvetvené systémy. Ako typický príklad možno uviesť systém slovíet utvorených od viazaného slovtvorného základu *-pojiť/-pojovať* a paralelný systém slovíet utvorených od viazaného slovtvorného základu *-pnúť/-pínať*.

Veľmi výrazne sa tento systém uplatňuje v elektrotechnickej terminológii, ako možno doložiť z návrhu názvoslovnej normy ČSN 34 5128 *Názvoslovie elektrických prístrojov z odboru silnoprúdovej elektrotechniky*.

V uvedenej norme sa pre češtinu uštalujú tieto slovesá:

spojiť/spojovať	— /spínať
rozpojiť/rozpojovať	— / —
připojiť/připojovať	připnout/připínať
odpojiť/odpojovať	odepnout/odpínať
zapojiť/zapojovať	zapnout/zapínať
vypojiť/vypojovať	vypnout/vypínať
přepojiť/přepojovať	přepnout/přepínať
propojiť/propojovať	— / —
pospojiť/pospojovať	— / —

Paralelné rady sú aj v slovenčine; iba dvojica *propojiť/propojovať* nemá zatiaľ vhodný ekvivalent a z dvojice *pospojiť/pospojovať* niet dokonavej podoby *pospojiť*.

Uplatňujú sa tu v oboch jazykoch najmä predpony vyjadrujúce spôsob, a to v oboch radoch paralelne. Veľmi často ide o významove protikladné dvojice: *spojiť/rozpojiť*, *připojiť/odpojiť*, *zapojiť/vypojiť*.

Sloveso *prepojiť* nemá protikladný člen, podobne ani čes. *propojiť* a *pospojiť*. Tieto dve slovesá nemajú ani paralelu v rade s koreňom *-pín-*, lebo to nedovoľuje význam. Aj dvojica *s-/roz-* je v tomto rade defektná, lebo sa neuvádza dokonavý vid „zopnúť“ a tvar *rozopnúť/rozpínať*, hoci v neodbor-

nom jazyku, ba aj v niektorých terminológiách sú tieto tvary bežné.

Z hľadiska vidových dvojíc treba pripomenúť, že v návrhu ČSN 34 5128 sa robí ťažko odôvodniteľný pokus rozlíšiť dva veľmi blízke významy iba vidom, totiž tak, že význam „akýmkoľvek spôsobom, trvalo alebo prechodne, úmyselne alebo náhodne vytvorí elektrický obvod alebo jeho časť“ sa pripisuje dokonavej podobe *spojiť*, kým význam „úmyselne vytvárať elektrický obvod spínacím prístrojom“ sa pripisuje nedokonavej podobe *spojovať*. V slovenčine i češtine sú síce prípady, že vidové dvojice nemajú úplne zhodné významy v obidvoch vidových podobách, ale sotva to možno povedať o dvojici *spojiť/spojovať*. Najmä v takom prípade, keď sa ako hlavný významový prvok uvádza úmyselnosť a neúmyselnosť. Jazyková prax tu ukazuje, že obidva vidy môžu vyjadrovať úmyselné i neúmyselné vytvorenie elektrického obvodu. To znamená, že bolo by správnejšie hovoriť o dvoch významoch slovesa *spojiť/spojovať*, o význame širšom a užšom.

Nemožno pokladať za správnu ani čes. podobu *pospojiť*, ktorá sa uvádza ako dokonavá podoba k „nedokonavému“ *pospójovať*. Podoba *pospójit* neuvádza sa ani v Příručnom slovníku jazyka českého ani v Slovníku jazyka českého a okrem toho podobu *pospójovat* nemožno pokladať za nedokonavú.

Okrem toho sa zdá, že významové rozlíšenie slovesa *pospójovat* proti slovesu *propójit/propójovat* nie je dost zreteľné: v obidvoch prípadoch ide podľa výkladu v návrhu normy o vzájomné spojenie častí prístroja.

K slovesu *propójit/propójovat* ťažko možno nájsť vhodný pendant v slovenčine, pretože v nej niet dvojice *pře-/pro-*. Keďže sloveso *přepójit/přepójovat*, resp. *prepojít/prepojovať* má jednoznačne vymedzený význam „rozpojít jeden nezatažený obvod a pripojiť iný, taktiež nezatažený“, nemožno aj proti čes. *propójit* zaviesť slov. *prepojít* (lebo už je proti čes. *přepójit*), hoci v mnohých iných prípadoch, ktoré nie sú také blízke, možno aj proti čes. predpone *pro-* použiť slov. predponu *pre-*. (Na mnohé prípady homonymity slovenských slovič s predponou *pre-* upozornil J. Kuchař v Našej reči 47, 1964, v tlači.)

Z hľadiska významu nie sú rady s koreňom *-poj-* a *-pín-* také paralelné, ako by sa zdalo na prvý pohľad. Jednak niektoré paralely v rade s koreňom *-pín-* chýbajú (ako sme už upozornili), jednak význam všetkých paralelných podôb nie je úplne zhodný. V návrhu normy sa napr. výslovne hovorí, že slovesom *připnúť/připínať* sa označuje taký istý pojem ako

slovesom *pripojiť/pripojovať*. Teda v tomto prípade ide vlastne o synonymá. No v ostatných prípadoch sa prejavuje výrazné úsilie rozlíšiť uvedené dva rady aj významovo. Z vymedzenia jednotlivých slovies možno vyvodit', že slovesá s koreňom *-poj-* sa používajú vo vzťahu k vytvoreniu obvodu, spravidla nezaťaženého. Tak *spojovať* znamená vytvárať obvod, *rozpojovať* znamená prerušovať elektrický obvod. *Pripojovať* a *odpojovať* majú význam „spojiť, resp. oddeliť napájaný a napájací obvod“. *Zapojovať* a *vypojovať* sa definujú výrazom „zaraďovať do prúdového obvodu“, resp. „vyraďovať z prúdového obvodu“.

Význam slovies s koreňom *-pín-* sa nevysvetľuje tak jednotne. Za rozlišovací príznak proti slovesám s koreňom *-poj-* možno pokladať zaťaženosť obvodov, o ktoré ide, resp. použitie prístrojov na vytvorenie uzavretia obvodov. No ani vzťah slovies s koreňom *-pín-* k slovesám s koreňom *-poj-* nie je taký jednotný, ako by vyplývalo z ich postavenia v paralelných radoch. V niektorých prípadoch sa pri vymedzovaní slovies s koreňom *-pín-* používajú slovesá s koreňom *-poj-*, napr. *zapnúť* = spojiť zaťažený alebo nezaťažený elektrický obvod prístrojom, *prepnúť* = rozpojiť jeden nezaťažený alebo zaťažený elektrický obvod a spojiť iný. To znamená, že slovesá s koreňom *-poj-* majú širší, nadradený význam.

Ak sa však sloveso *spínať* vysvetľuje ako „spojovať a rozpojovať prúdový obvod“, je tu vzťah opačný: dvom slovesám s koreňom *-poj-* sa nadraduje jedno sloveso s koreňom *-pín-*. Sloveso *spínať* je však súčasne nadradené aj dvojici *zapínať* — *vypínať*, takže má vlastne dva významy. Sloveso *spojovať* nie je takýmto spôsobom nadradené dvojici *zapojovať* — *vypojovať*.

Ukazuje sa teda, že paralelnosť radov predponových slovies s koreňom *-poj-* a *-pín-* je iba formálna. Z hľadiska významu sú vzťahy zložitejšie, a to najmä v rade slovies s koreňom *-pín-*; ba presahujú aj z radu do radu.

Podobné zložité vzťahy sú aj pri podstatných menách na *-č* odvodených od daných slovies. Na jednej strane je napr. *spínač* nadradený vypínaču a zapínaču, no na druhej strane sa ako *spínač* definuje aj prepínač a odpínač, ale aj odpojovač a prepojovač; *rozpojovač* sa už označuje ako spínací prístroj (s výslovným upozornením, že nejde o spínač) a *rozpínač* ako kontaktná časť vysokonapäťového vypínača.

Miroslav R o u d n ý

Práce veslařské názvoslovné komise pokročila už tak dalece, že bude možno vydat veslařský výkladový slovník. Komise pro tělovýchovné názvosloví při vědecké radě Československého svazu tělesné výchovy¹ už převzala k vydání rukopis, při jehož úpravě se projevíly některé zajímavé problémy.

Ukázalo se např., že u lodí se čtyřmi veslaři rozlišujeme tak zvané *párové* (s párem vesel pro každého veslaře) a *nepárové* (s jedním veslem pro každého veslaře) *čtyřky*, kdežto u lodí se dvěma veslaři nazýváme *dvojkou* jen loď nepárovou, a párovou loď pro dva veslaře nazýváme *dvojskif* nebo *dvojskul* (skif a skul se liší způsobem stavby). Jde tedy vlastně o jakousi nesystémovost v názvosloví, která se však nedá odstranit, protože uvedené názvy jsou už vžitě nejen mezi odborníky, ale i u široké sportovní veřejnosti.

Jiná obtíž se objevila při hledání názvu pro plochou část vesla. Dosud se tato část nazývala většinou *list*. Je to název, který zavedli především výrobci vesel a pádel a jde patrně o kalk z cizích jazyků (něm. *Blatt*, angl. *blade*). Kalkem *list* se v technice označují ploché části nástrojů a zařízení velmi často (*list* u pily, u lopaty, u vrtule atd.). V rukopisu slovníku se však jako náhrada za *list* prosazuje slovo *lopatka*, které je v tomto významu jako neodborný (netechnický) název velmi běžné. Je pravda, že by se tím odstranil kalk *list*, který je neodborníkům nesrozumitelný, ale na druhé straně by tím došlo k rozporu s názvoslovím příbuzného oboru kanoistického, kde je slovo *list* jako označení ploché části pádla dávno zavedené a vžitě.

Také označení přistávacího zařízení u břehu působí jistě rozpaky. V běžné řeči sportovců se mu říká *plató* a skloňuje se u *platu*, *k platu*, *na plató*, *na platu*, *před platem*. Ve spisovném jazyce však je slovo *plató* nesklonné; tím se jeho použitelnost snižuje a vzniká snaha najít nějaký jiný název.

¹ Tato komise vydává ve Sportovním a turistickém nakladatelství Knihnici tělovýchovného názvosloví, kde už např. vyšlo: 1. Dr. V. Fiala, *Tělovýchovné názvosloví* (1958, 34 str.); 2. F. Stiebitz, *Jednotné názvosloví sportovních her; košíková - házená - pánkovaná* (1959, 84 str.); 3. R. Kříž, *Soustava názvosloví zápasu judo a sambo* (1959, 138 str.); 4. Dr. V. Fiala, *Základní názvosloví tělesných cvičení* (1959, 190 str.) atd.

Název *můstek*, kterého se mezi sportovci také někdy použije, není vhodný, protože můstek je vlastně jen část celého zařízení spojující plató s břehem. Pripadlo se též na názvy *přístav* a *přístávek*, které by snad vyhovovaly lépe. *Přístav* má nevýhodu v tom, že je spojen s představou příliš širokou, která v sobě zahrnuje celý souhrn zařízení a budov i s krajinou. Naopak *přístávek* by se jako zdobnělina hodil spíše k označení něčeho zcela malého; veslařské plató však bývá někdy velmi velké (až 100 m² i více). Bude patrně velmi obtížné nalézt zde jasné řešení.²

Ve veslařském názvosloví působí nesnáze též název *krákorec*. Jednak se jím označují, stejně jako v jiných vodních sportech, nosníky k uložení sportovních lodí v loděnici a jednak i zařízení, které nese havlinku, v níž je upevněno veslo; mezi sportovci se tomuto druhému „krákorci“ říká nejčastěji *autrigger* (z angl. *outrigger*). Aby se odstranila tato dvojnásobnost, navrhuje se v připravovaném slovníku nazvat krákorec v loděnici prostě *nosníkem* a název *krákorec* ponechat pro nosné zařízení na boku lodi. Toto řešení však má též své nevýhody; název *krákorec* je už vžitý jako označení nosníku v loděnicích u všech vodních sportů, ale pro označení konstrukce na veslové lodi všeobecně rozšířen není, takže bude velmi obtížné naznačenou změnu prosazovat. Uvažovalo se též o názvu *konzola*, který i v jiných případech slouží jako odborný technický název pro jednostranně upevněný nosník s ložiskem na konci (*ložisková konzola*), jak je tomu i v našem případě. V technickém názvosloví se též užívá názvu *rameno* k označení nosné části strojů na jejímž konci se pohybuje nějaké pracovní ústrojí (např. *rameno jeřábu*); v našem případě je takovým ústrojím veslo vsazené do havlinky. Avšak názvu *rameno* se už užívá pro pevnou svislou část havlinky. Tento název však není zcela běžně zaveden a mohl by se nahradit názvem *čelist*, který by spíše odpovídal funkci předmětu (svírá veslo). Za úvahu zde stojí též okolnost, že český název za anglický *outrigger* u námořních lodí je *vyčnívadlo*. Toto *vyčnívadlo* má sice odlišnou funkci než „outrigger“ u veslových lodí, ale jeden znak mají oba společný, totiž že vyčnívají stranou z boku lodi.

Umělá náhrada vžitého názvu *krákorec* (v loděnici) obsahově širokým a nezvyklým názvem *nosník* nemá velkou naději na

² Domnívame sa, že by tu vyhovoval dvojslovný termín *veslařský přístav*. (Pozn. red.)

prosazeni v praxi. Spíše se zdá, že by bylo úspěšnější tento „krákorec“ ponechat a pro „outrigger“ zvolit některý z výše uvedených názvů (*konzola, rameno* nebo *vyčnívadlo*).³

Systematická revize názvosloví naráží ve všech oborech na větší nebo menší obtíže a zvláště ve sportovních oborech, které dnes pronikají do nejširší veřejnosti, vyžaduje taková práce velké opatrnosti a promyšlení všech důsledků v praxi; jinak má malou naději na praktické uplatnění.

K PRAVOPISU NIEKTORÝCH NOVŠÍCH SLOV NA -ER PREVZATÝCH Z ANGLIČTINY

Ladislav Dvořák

Aj keď sa u nás v terminologických prácach pravopisné otázky bežne neriešia, niet sporu o tom, že pri prevzatých termínoch nemožno sa nezamyslieť aj nad otázkou ich správnej pravopisnej podoby. Aj v terminológii treba zodpovedne riešiť otázku pravopisnej podoby jednotlivých termínov, pretože kolísanie pri písaní termínov, najmä prevzatých, je prekážkou pri ustáľovaní termínov.¹

V tomto príspevku chceme venovať pozornosť otázke pravopisu niektorých novších termínov na *-er* prevzatých z angličtiny. Ich pravopis nie je totiž ešte ustálený, ani sa neuvádza v normatívnych pravopisných príručkách, takže sa v praxi stretávame so značným kolísaním, ktoré by bolo potrebné odstrániť.

V literatúre o cudzích slovách prevzatých do slovenčiny sa bežne uvádza, že z angličtiny prevzala slovenčina mnoho slov najmä zo športovej oblasti.² Patria sem slová ako *hokej, volejbal, basketbal, kriket, golf, handbal* atď. Výslovnostná a pravopisná stránka väčšiny týchto slov je v spisovnej slo-

³ Aj v tomto prípade sa môže uvažovať o termíne s prívlastkom. (Pozn. red.)

¹ K tomu porov.: G. Petiau, *Súčasné problémy vedeckého jazyka*, SON 9, 1961, 262; A. Tejnor, *Užitečná publikace o technické terminologii*, ČSTČ 1, 1962, 225 (ref. o publikácii M. Mazura *Terminologia techniczna*, Warszawa 1961); J. Kuchař, *Publikace o terminologických otázkách v SSSR*, tamže, 212–213 (ref. o sb. *Voprosy terminologii*, Moskva 1961).

² Napr. J. Ružička, *Prevzaté slová v slovenčine*, SR 16, 1950/51, 70.

venčine ustálená, takže sa pri nich nevyskytujú väčšie problémy. Sporné je len písanie niektorých ojedinelých výrazov, napr. slova *judo*, kde je kolísanie medzi výslovnosťou podľa pôvodného pravopisu (anglického, t. j. *judo*) a výslovnosťou, ktorá rešpektuje pôvodnú anglickú výslovnosť (*džudo*).³

Z angličtiny sme prevzali aj niektoré iné slová, napr. početné genetické termíny. Ako konštatuje J. H o r e c k ý,⁴ v príručke *Terminológia genetiky* (Bratislava 1961) uvádza sa niekoľko desiatok takýchto názvov z angličtiny. Tieto názvy však ostávajú v spisovnej slovenčine skôr citátovými slovami,⁵ neposlovenčujú sa tak rýchlo ako slová zo športovej oblasti. Je to aj pochopiteľné, pretože zväčša ide o úzko odborné, špeciálne slová, s ktorými bežný používateľ jazyka takmer neprichádza do styku.

Najnovšie sa pomerne často preberajú z angličtiny najmä technické termíny. Na rozdiel od termínov z genetiky technické termíny alebo napr. termíny z poľnohospodárskej výroby a i. rýchlo prechádzajú do bežnej slovnice jazyka vplyvom tlače a rozhlasu, pričom samozrejme neprestávajú byť aj súčasťou príslušnej odbornej terminológie. S rozširovaním znalosti týchto cudzích slov ide ruka v ruku aj ich postupné udomáčňovanie, čo sa prejavuje vo výslovnosti a pravopise.

Udomáčňovanie jednotlivých anglických slov v slovenčine býva rozdielne. Pri niektorých slovách sa vychádza skôr z pôvodného pravopisu a podľa neho sa utvára domáca výslovnosť slova, pri iných slovách, naopak, vychádza sa skôr z anglickej výslovnosti a pravopisu slova sa jej prispôbuje. Ako príklady na prvú skupinu môžu slúžiť slová *basketbal* (= angl. *basketball*, vysl. báskitból), *volejbal* (angl. *volleyball*, vysl. valiból) a i. Príkladmi na druhú skupinu sú slová *džem*, *džez*, *džudo* (ak by sa rešpektovala Jónova požiadavka písať slovo *judo* v zhode s anglickou výslovnosťou), *biznis* (angl. *jam*, *jazz*, *judo*, *business*). V jednotlivých prípadoch ide o uplatnenie jedného i druhého princípu v tomže slove (a to v rôznej miere), napr. *futbal*, *džentleman* (angl. *football*, *gentleman*, vysl. futból, džentlmen).

Vcelku nevieme, kedy sa uplatňuje skôr prvý a kedy skôr

³ E. Jóna, *Judo*, SR 26, 1961, 181–182. Slovo je vlastne japonského pôvodu, iba prišlo k nám prostredníctvom angličtiny. Jóna žiada zmeniť pravopis slova *judo* na *džudo* podľa vzoru slov *džem*, *džez*.

⁴ Charakteristika genetickej terminológie, SON 9, 1961, 322.

⁵ Pozri J. Pikorová-Bartáková, *Na okraj genetickej terminológie*, ČSTČ 1, 1962, 289.

druhý princíp, pretože podrobný rozbor tejto otázky nemáme k dispozícii. V zhode s konštatovaním F. Buffu⁶ a podľa pozorovania najbežnejšie známych prípadov môžeme uzatvárať, že vo väčšine prípadov sa uplatňuje písaná podoba a podľa nej sa upravuje výslovnosť, a nie opačne. Svedčia o tom slová ako *hokej* (podľa pôvodnej výslovnosti by bolo *hoki*; to by však bolo nesklonné slovo, čo je slovenčine cudzie, preto sa tu výslovnosť ustálila podľa pravopisu), *futbal* (resp. v bežnom hovorovom jazyku *fodbal*), *basketbal*, *handbal*, *center* ap. Snaha vychádzať pri výslovnosti z pôvodného pravopisu a nemeniť ho podľa pôvodnej anglickej výslovnosti je celkom pochopiteľná. Slová sa preberajú v pôvodnej pravopisnej podobe a takto sa sprvu (ale i neskôr) vyslovujú. Preto badáme aj v prípadoch zreteľného zachovávania pôvodnej výslovnosti ťažkosti so zavádzaním pravopisu podľa výslovnosti (porov. napr. *gentleman* — *džentleman*, *judo* — *džudo*, *jam* — *džem* atď.). Vcelku sa azda pri preberaní anglických slov do slovenčiny dá hovoriť o snahe nemeniť podľa možnosti písanú podobu a meniť iba také prvky, ktoré sú v spisovnej slovenčine neobvyklé. Táto tendencia sa ukazuje aj pri novších slovách na *-er*, ktoré preberáme z angličtiny, t. j. pri slovách ako *grader*, *skraper*, *kontajner* ap.

Pristúpime teraz k rozboru jednotlivých prípadov. Jeden všeobecnejší poznatok týkajúci sa všetkých slov na *-er* môžeme vysloviť už pred rozborom. Pri slovách na *-er* sa totiž jednoznačne uplatňuje slovenská výslovnosť koncového písaného *-er*. To znamená, že každé slovo s písaným *-er* na konci sa vyslovuje ako akékoľvek iné domáce slovo zakončené na *-er*. Pôvodná výslovnosť sa tu neuplatňuje, a tak ani neprichádza do úvahy pravopis podľa pôvodnej výslovnosti.

1. V súvisi s rastom spotreby mäsa sa u nás stále viac hovorí o výstavbe veľkokombinátov a či veľkofariem s moderným veľkochovom hydiny, kurčiat na mäso. Na označenie takýchto kurčiat sa používa cudzie slovo *broiler* alebo domáce slovo *pečenáč*.

Slovo *broiler* pochádza z angličtiny. V angličtine sloveso *to broil* má význam „(u)péci na roštu, na slunci, péci se“.⁷ Od tohto slovesa je utvorené podstatné meno *broiler*.

Slovník slovenského jazyka slovo *broiler* nezaznamenáva, čo

⁶ O medzinárodnosti v terminológii, SON 1, 1953, 130. Autor žiada v budúcnosti brať väčší ohľad na pôvodnú výslovnosť preberaného slova.

⁷ A. Osíčka — I. Poldauf, *Anglicko-český slovník*, Praha 1956, 58.

je aj celkom pochopiteľné, lebo sa začalo používať iba nedávno. Pôvodnú pravopisnú podobu slova *broiler* zachováva A. O k á ľ v čl. *Ďalšie poznámky k hydinárskemu názvosloviu*, ktorý vyšiel v Slovenskom odbornom názvosloví 8, 1960, 116 (uvádza aj domáci synonymný názov *pečenáč*). Aj inde sa toto slovo obyčajne používa v pôvodnej anglickej podobe. Zaznamenali sme si podobu *broiler* napr. z Prírody a spoločnosti 1962 alebo z Rudého práva z tohože roku a ďalej z Kultúrneho života z čl. *Akcia broiler* od R. F a b r y h o (č. 38, str. 1, 7).

Slovo *broiler* sa vyslovuje ako *brojler*. Aj keď sa u nás používa pomerne krátky čas, možno pri predpokladanom široko založenom chove a predaji týchto kurčiat právom očakávať, že rýchlo zdomácnie.⁸ V takomto prípade treba uvažovať aj o zdomáčení podoby tohto slova. Podobu *broiler* nebudeme môcť asi trvalo používať v spisovnej slovenčine.

Pri riešení otázky písania slova *broiler* môžeme sa oprieť o slovo *bojler*, resp. *boiler*, ktoré predstavuje vlastne rovnaký prípad. Slovo *bojler* je tiež anglického pôvodu (v angl. *boiler*); je odvodené od anglického slovesa *to boil* s významom „variť“. Pri písaní slova *bojler* v spisovnej slovenčine boli sme svedkami niektorých nejasností a nedorozumení, ktorých sa môžeme pri slovo *broiler* vyvarovať hneď v zárodku. Slovo *bojler* sa totiž písalo, resp. ešte aj dnes sa dosť často píše až trojako. Ponajprv sa píše *boiler*, t. j. zachováva sa pôvodná anglická pravopisná podoba. Ďalej sa píše alebo písalo „bojler“; táto podoba vznikla nedostatočným poznaním pôvodnej anglickej podoby slova.⁹ Konečne je tu podoba *bojler*.¹⁰ Nemožno však

⁸ Bolo by možné predpokladať, že sa azda bude skôr používať domáci (kalkovaný) výraz *pečenáč*. Slovo *pečenáč* sa však už používa v potravinárstve na označenie pečeného sleďa (podobným názvom výrobku je slovo *udenáč*). Používanie slova *pečenáč* v rámci tej istej terminológie (potravinárstva) by v praxi narážalo na isté ťažkosti, ak by sa toto slovo používalo v dvoch významoch (porov. napr. predaj pečených sleďov a broilerov vo väčších predajniach so širokým sortimentom tovaru, cenníky potravinárskych výrobkov, propagáciu oboch druhov tovaru atď.). Preto neprevkrapuje skutočnosť, že sa používa viac slovo *broiler* než slovo *pečenáč*.

⁹ Na nesprávnosť podoby „bojler“ upozornil A. Kozma (v čl. *Kto vyhrá stávkú?*, Technické noviny 9, 1961, č. 2, str. 2), ktorý navrhol písať toto slovo ako *boiler* (pôvodná podoba) alebo *bojler* (podľa výslovnosti). S týmto návrhom vyslovil súhlas Š. Peciar (*Stĺpček o jazyku*, Pravda, 4. 2. 1961, str. 4), ktorý uviedol, ako došlo k nedopatreniu pri písaní tohto slova.

¹⁰ Pozri predch. poznámku. M. Šalingová v 3. vyd. svojho *Malého slovníka cudzích slov* (Bratislava 1961, 65) uvádza podobu *boiler* i *bojler*. Podobne je to aj v najnovších Pravidlách slovenského pravopisu z r. 1962 (str. 144).

pochybovať o tom, že anglická podoba *boiler* je v spisovnej slovenčine len dočasná; myslíme, že čoskoro úplne zanikne, ako už zanikla v spisovnej češtine. Slovo *broiler* sa zhoduje pravopisom a výslovnosťou (pokiaľ ide o skupinu *oi*) so slovom *boiler/bojler*. Preto podľa nášho názoru bude správne, ak sa aj pri tomto slove pristúpi k pravopisnému poslovenčeniu. Navrhujeme preto, aby sa slovo *broiler* písalo podľa výslovnosti ako *brojler*, teda s písmenom *j* namiesto *i*. Dôsledným riešením pravopisnej podoby slova *broiler* zamedzí sa prípadné kolísanie v pravopise, ako sme to videli už pri slove *boiler/bojler*. Poznamenávame, že v praxi sa — ojedinele síce, ale predsa — s takýmto písaním už aj stretávame, napr. *Takýto kombinát na výrobu 15 000 brojlerov (kurčatá na mäso, tzv. pečennáče) úspešne pracuje v Zagorsku* (Príroda a spoločnosť 1962). Takéto písanie odporúčame ustáliť aj pri slove *bojler*. Dosiahne sa takto aj jednotný spôsob písania tohto slova v spisovnej slovenčine a v spisovnej češtine.¹¹

2. Podobný prípad ako slová *boiler/bojler* a *broiler/brojler* predstavuje slovo *trailer*, ktorým sa u nás rozumie druh vlečného voza. Odvodzuje sa príponou *-er* od slovesa *to trail*, ktoré má význam „vléci (se) (po zemi, vodou); plaziti se, stopovať“.¹² Slovo *trailer* má v angličtine významy: „stopaň, plazivá rastlina, vozidlo alebo plavidlo ve vleku (prívěsný vůz)“ a konečne „(v biografu) příští program“.¹³ Pravda, slovo *trailer* sa čiastočne odlišuje od slov *boiler/bojler* a *broiler/brojler*. Vyslovuje sa ako [trejler], teda v tomto prípade nejde len o výslovnosť písaného *i*, ale aj o výslovnosť predchádzajúceho písaného *a*, resp. písaného *ai*. Vzniká otázka, či máme prepísať slovo *trailer* do spisovnej slovenčiny ako *trejler* (ide vlastne len o otázku písania *e* namiesto *a*, pretože písanie *j* namiesto *i* nepokladáme už za sporné). V Pravidlách slovenského pravopisu sa slovo *trailer* neuvádza, takže jeho používateľa môžu byť v rozpakoch, ako ho písať. V Stavebníckom náučnom slovníku¹⁴ sa uvádza pôvodná podoba *trailer*. V bežnej praxi však, napr. na stránkach Technických novín (roč. 10, 1962, č. 44, str. 3 alebo č. 47, str. 12) a Večerníka (z 27. 5. 1963), sme si

¹¹ V češtine sa už dnes píše jedine *bojler*, ako sa to uvádza v najnovších Pravidlách českého pravopisu (Praha 1957, 130) a v najnovšom Slovníku spisovného jazyka českého I (A—M) (Praha 1960, 147).

¹² Osička — Poldauf, c. d., 451.

¹³ Osička — Poldauf, tamže.

¹⁴ Stavebnický náučný slovník II, Bratislava 1962, 504.

všimli písanie *trajler*. V češtine je pravopis tohto slova už ustálený. Pravidlá českého pravopisu¹⁵ uvádzajú iba podobu *trajler* (podobu *trailer* vôbec nespomínajú). Spisovná slovenčina sa tu zase môže prikloniť k riešeniu, ktoré bude spoločné so spisovnou češtinou. Toto riešenie, ako vidíme z predchádzajúceho výkladu, zodpovedá aj spisovnej slovenčine.

3. Iné podobné slovo je *kontajner*, resp. *kontejner* (pôv. *container*). Angl. slovo *container* má význam „nádoba, stojánek (matchbox ~ na sirky)“; je odvodené od slovesa *to contain* s významom „obsahovať, pojmúť; krotiť, zadržeti (passions, urine); držeti (nepriateľa v šachu)“.¹⁶ Slovník slovenského jazyka I, 737 zaznamenáva len podobu *kontejner* vo význame „prístroj na prepravu kusového a sypkého materiálu na stavbe“. M. Šalingová¹⁷ uvádza podoby *kontajner* i *kontejner* s významami: 1. prepravná skriňa, 2. železná klietka na podávanie stavebného materiálu žeriavmi na pracovisko (priamo na lešenie). Vo význame „súčasť zariadení pre let človeka do vesmíru“ používa sa však skôr podoba *kontajner*. S podobou *kontajner* sme sa stretli na stránkach našej dennej (aj týždennej a inej) tlače v zprávkach o letoch okolo Zeme. Podobne používa podobu *kontajner* napr. J. Bajla: *Čerpadlá vývevy ho pretiahli do kontajnerov* (Tajomstvo asteroidov, Bratislava 1961, 101). Podobu *kontajner* nachádzame aj v preklade románu I. Jefremova *Hmlovina Andromedy: Zásobu anamezonovej látky vzali v obmedzenej miere nie pre váhu anamezonu, ale pre obrovské rozmery kontajnerov* (prel. R. Jamrichová, Bratislava 1960, 14). V spisovnej češtine je uzákonená podoba *kontejner*, teda odlišne než pri *trajler*. Sme za podobu *kontajner* v zhode s prepisovaním *ai* ako pri slove *trajler* a v zhode so šíriacim sa používaním takejto podoby v spisovnej slovenčine.

4. Anglické slovo *scooter* sa v spisovnej slovenčine píše ako *skúter*. Podobu *skúter* uvádzajú už aj najnovšie Pravidlá slovenského pravopisu z r. 1962 (str. 346); táto podoba sa pochopiteľne zachováva aj v odvodených slovách, ako ukazuje napr. slovo *oskútrovaný*. Podobný stav ako v spisovnej slovenčine je aj v spisovnej češtine (v češtine, pravda, je koncové slabičné *-r* miesto *-er*). Pravopis slova *skúter* je teda už ustálený.

¹⁵ C. d., 393.

¹⁶ Osíčka - Poldauf, c. d., 93.

¹⁷ C. d., 235.

5. Ďalej si všimneme slovo *grader*. Ani toto slovo sa ešte v Slovníku slovenského jazyka a v Pravidlách slovenského pravopisu neuvádza. V slovenskej literatúre sa uvádza v citovanom slovníku M. Šalingovej (s výslovnosťou [grejder], podobne aj pri slove *gradelevátor*; slovenské synonymá sú *zrovňávač* a *zrovňávač s pásovým nakladačom*).¹⁸ V súpise *Zo staviteľskej terminológie* (SON 4, 1956, 142) sa spomínajú termíny *grader* a *autograder* (bez uvedenia výslovnosti). Tie isté podoby sa spomínajú aj v *Stavebníckom náučnom slovníku*,¹⁹ pričom sa uvádza výslovnosť [grejder] a [autogrejder]. V spisovnej češtine sa v akademickom slovníku²⁰ uvádza podoba *grader* s výslovnosťou [grejder], popritom však aj písaná podoba *grejdr*. S písanou podobou *grejder* sme sa v spisovnej slovenčine nestretli. Je možné, že sa tu skôr uplatní podoba *grader*.

6. V staviteľskej terminológii máme aj ďalší termín na *-er* anglického pôvodu. Je to slovo *rooter*, ktoré M. Šalingová²¹ uvádza s výslovnosťou [rúter]. Takisto sa uvádza v *Staviteľskom náučnom slovníku*, v súpise *Zo staviteľskej terminológie* však ako *ruter*. Tu analogicky podľa slova *scooter* — *skúter* by sme mali používať podobu *rúter*. Pravda, je možné, že sa bude skôr používať slovenský termín *rozrývač*.

7. V doterajšej praxi nie je úplne ustálená ani podoba slova *skraper*. Ide o anglické slovo *scraper*, odvodené od slovesa *to scrape*.²² Túto pôvodnú podobu uvádza uvedený súpis *Zo staviteľskej terminológie* (str. 235—236), ďalej M. Šalingová (str. 381; uvádza aj výslovnosť [skrejper] a synonymný domáci výraz *škrabák*); nachádzame ju aj v cit. Bajlovom románe *Tajomstvo asteroidov* (str. 37). M. Šalingová má aj slová *autoscraper* a *scraperdozér* (str. 452 a 456). Na str. 392 uvádza Šalingová podobu *skrejper*, pričom odkazuje na podobu *scraper*. V inom súpise termínov zo stavebníctva, ktorý vyšiel pod názvom *Z terminológie zakladania stavieb* (SON 3, 1955, 269), sa uvádza podoba *skrejper*, teda podoba bližšia pôvodnej výslovnosti. *Stavebnícky náučný slovník*²³ pridrižiava sa pôvodného

¹⁸ C. d., 456.

¹⁹ *Stavebnícky náučný slovník II*, 18, 127.

²⁰ *Slovník spisovného jazyka českého I*, 547.

²¹ C. d., 456.

²² *Osička* — *Poldauf*, c. d., 360. Obe slová sú na významy veľmi bohaté.

²³ *Stavebnícky náučný slovník II*, 437.

pravopisu *scraper*. Otázky písania tohto slova dotkol sa J. H o r e c k ý,²⁴ ktorý hovorí, že slovo *scraper* píšeme obyčajne podľa pôvodného, nie ruského pravopisu. Nazdávame sa, že pre slovenčinu je najvhodnejšia podoba *skraper*, v ktorej sa písmeno *c* z pôvodnej anglickej podoby nahradilo písmenom *k*. Aj tu, podobne ako v predchádzajúcom prípade, sa však môže používať skôr domáci synonymný výraz (v tomto prípade kalkovaný výraz *škrabák*, uvádzaný M. Šalingovou).

8. Trochu komplikovanejším prípadom je slovo *transceiver*, ktoré sa používa v rádiotechnike. Je zložené z častí slova *transmitter* (= vysielateľ) a slova *receiver* (prijímač), t. j. zo slova *transmitter* sa využíva časť *trans-* a zo slova *receiver* časť *-ceiver*. Slovom *transceiver* sa označuje kombinovaný prístroj s možnosťou príjmu a vysielania. Pri tomto slove, ktoré sa používa pomerne zriedkavo, ťažko môžeme predpokladať nejaké rýchlejšie zdomácnenie a v dôsledku toho aj uzákonenie domácej pravopisnej podoby. Ak by sme mali uvažovať o možnosti zdomácnenia tohto názvu, mohla by prichádzať do úvahy azda podoba *transejver*. Je však možné, a to sa zdá aj najpravdepodobnejšie, že sa tu skôr uplatní snaha používať domáci termín. Tento predpoklad sa potvrdzuje najmä tým, že v rádiotechnickej a televíznej terminológii sa obyčajne používajú domáce termíny (porov. napr. *prijímač*, *vysielač* atď.).²⁵

9. K novým slovám patrí aj slovo *laser*. Ide tu pôvodne o skratku *LASER* pre spojenie slov *Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation*. Domáci termín je *kvantový generátor svetla*. K nemu sa priraduje slovo *maser* (pôvodne *MASER*) ako *kvantový molekulárny generátor*. Tu ide najprv o otázku písania s medzi dvoma samohláskami.²⁶ V cudzích

²⁴ *Základy slovenskej terminológie*, Bratislava 1956, 71.

²⁵ J. I g u m n o v, *Z anglicko-slovenskej rádiotechnickej a televíznej terminológie*, SON 4, 1956, 183, 214. Ťažko však možno súhlasiť s domácou podobou *vysielač-prijímač*, s ktorou sme sa stretli v Technických novinách 10, 1962, č. 45, str. 9.

²⁶ Stretávame sa tu síce ešte dosť často s písaním *LASER*, *MASER* (resp. pri skloňovaní s podobami *LASER-a MASER-a* ap.), ale začínajú sa tu celkom bežne uplatňovať aj podoby *laser*, *maser*, takže sa príslušné skratky menia na normálne slová (ide o podobný prípad ako napr. *RA-DAR* – *radar*, pôvodne skratka spojenia slov *radio detection and ranging*). Ďalej počítame už len s podobami *laser*, *maser* (resp. *lazer*, *mazer*, ako o tom hovoríme v ďalšom výklade).

slovách sa bežne prepisuje takéto *s* ako *z*; porov. napr. *prezídium*, *difúzia*, *sezóna*, *úzus*, *akuzatív*. Aj pri slovách *laser* a *maser* po ich všeobecnejšom rozšírení (a už dnes sa s týmito slovami stretávame takmer denne, najmä v populárnovedeckých článkoch, či už na stránkach dennej tlače, napr. denníkov Pravda a Rudé právo, alebo na stránkach populárnovedeckých časopisov, napr. *Príroda* a spoločnosť a Svet vedy) musíme predpokladať zmenu písania doterajšieho *laser*, *maser* na *lazer*, *mazer*, pretože v cudzích slovách s etymologickým *s* medzi dvoma samohláskami dochádza vždy k zmene na *z* (*s* ostáva vtedy, keď ide o pôvodné dve *ss*, napr. *emissio* — *emisía*, *demissio* — *demisia*). V hyperkorektnej snahe o zachovávanie pôvodného *s* dochádza k jeho zdôrazneniu písaním dvoch *s*, ako napr. v Pravde zo 7. 9. 1963, str. 4 (*lasser*), čo nezodpovedá ani pôvodnej podobe tohto slova, ani nemôže byť zodpovedajúcou podobou v spisovnej slovenčine, pretože takto sa *s* medzi dvoma samohláskami v cudzích slovách do spisovnej slovenčiny nepreberá. Pokiaľ ide o výslovnosť prvých slabík oboch slov, vyslovujeme *la-*, *ma-*, teda podobne, ako vyslovujeme prvú slabiku v slove *radar* ako *ra-*, hoci v angličtine je tu výslovnosť [*rej-*]. V češtine sa ustalaťuje výslovnosť i pravopis *laser*, *maser*.

Z novších prevzatých slov vybrali sme tu niektoré prevzaté slová anglického pôvodu na *-er*. Riešili sme otázku vyslovovania a písania týchto cudzích slov v spisovnej slovenčine. Pri termínoch cudzieho pôvodu je dôležitá otázka ich grafickej podoby. Pravopisná rozkolísanosť je totiž prekážkou pri ustáľovaní príslušného termínu ako jednotky slovnej zásoby.

V spisovnej slovenčine na rozdiel od spisovnej češtiny nemáme ešte v našich normatívnych príručkách ustálenú grafickú podobu niektorých takýchto cudzích slov. Pritom sa otázka písania týchto slov rieši u nás v bežnej praxi v zásade rovnako ako v češtine, čo pokladáme za veľmi správne z hľadiska požiadavky, aby sa čeština a slovenčina zbytočne nerozchádzali najmä v takom bode, ako je pravopis. Zdá sa nám, že bude správne pridržiavať sa podľa možnosti pôvodnej pravopisnej podoby týchto slov a odchyľovať sa od nej pri ustáľovaní domácej podoby len v odôvodnených prípadoch v zhode so zásadami preberania cudzích slov do nášho jazyka.

K PROBLEMATICE PRAVOPISU GEOLOGICKÝCH NÁZVŮ

V březnu a dubnu 1963 se konaly v Ústředním ústavu geologickém v Praze dvě porady, které měly za cíl vyřešit některé sporné otázky ve způsobu psaní různých geologických názvů. Poradám předsedal ředitel Ústavu Sc. Dr. K. Svoboda a zúčastnili se jich vědečtí a odborní pracovníci Ústavu ČSAV a vysokých škol, jazykoví redaktoři z Geofondu, zástupci Výzkumného ústavu geodetického, topografického a kartografického. Na porady byli pozváni také lingvisté, a to prof. dr. Vladimír Šmilauer z Filozofické fakulty University Karlovy a dr. Antonín Tejnor z Ústavu pro jazyk český ČSAV.

Jazyková redakce vyexcerpovala některé geologické názvy z připravované souborné práce o regionální geologii ČSSR a porovnávala je s obdobnými názvy uvedenými v *Naučném geologickém slovníku*. Přitom se ukázala nejednotnost a rozkolísanost zejména v psaní velkých písmen v několika-slovných pojmenováních označujících geologické oblasti, pohoří, vysočiny, vrchoviny, pahorkatiny, plošiny, planiny, hřeběty, prahy, valy, sedla, výšiny, skály, skalní města, pánve, kotliny, úvaly, brány, brázdy, žleby apod. (např. *Brněnská vrchovina* – *brtnická vrchovina*; *dobříšská pahorkatina* – *Dokská pahorkatina*; *hořícký hřebět* – *Hořícký chlum*; *Jablonické pohoří* – *javorské pohoří*; *Karlštejská plošina* – *kutnohorská plošina*; *Ramzovské sedlo* – *rybníštské sedlo*; *Tepelská plošina* – *tepelská vysočina*; *Boskovická brázda* – *hořovická brázda*; *Komárenská kotlina* – *klatovská kotlina*; *Severočeská uhelná pánev* – *podkrkonošská pánev* aj.).

Pravopisné potíže vznikají tím, že se v geologických publikacích vedle kodifikovaných geografických názvů, tj. názvů v té podobě, jak jsou uváděny v mapách, objevují názvy nekodifikované (např. *krkonošské pohoří* místo *Krkonoše*), nebo že nebylo dosaženo dohody o kodifikaci. Tyto rozdíly se projevují např. při srovnání názvoslovné mapy vydané Návoslovnou komisí při Národní radě badatelské (vyšla před válkou nákladem Vojenského zeměpisného ústavu), vymezení geografických celků ČSR od doc. K. Kuchaře (ČSAV, 1954) a orografického dělení ČSR od J. Hromádky (*Sborník Čs. společnosti zeměpisné*, 1956).

Zatímco Kuchař a jiní autoři užívají vžitého názvu *Orlické hory*, zavádí Hromádka název *Orlické pohoří* ve snaze vytvořit při pojmenování orografických celků pevný systém.

Z pracovních důvodů se v některých geologických publikacích podrobněji člení některé útvary. Např. *České středohoří* se rozděluje podle významnějších bodů na *milešovské*, *ústecké*, *litoměřické* aj. Rozsah těchto

oblastí je v různých pracích různě vymezován, často se uvádějí názvy individuální, kterých užívá jen jeden autor, ale nebyly obecně přijaty v geologické odborné literatuře. V některých případech kolísá podoba názvu i v jednotlivých složkách sousloví (např. *Budějovická pánev* – *budějovická kotlina* – *budějovická antracitová pánev*; *Česká křídová tabule* – *česká křídová pánev*; *Chomutovsko-mostecko-teplická pánev* – *Severočeská hnědouhelná pánev* aj.).

Při projednávání těchto otázek připomněl prof. Šmilauer, že kritéria stanovení toho, co budeme pokládat za vlastní jméno a psát s velkým počátečním písmenem, nejsou zcela jednoznačná, že je třeba počítat s jistým kolísáním v pojetí, že zařazení názvu mezi vlastní jména záleží na konvenci a že se rozdíl v pojetí projevují zřetelně i mezi jednotlivými jazyky. Na druhé straně však zdůraznil, že je třeba, aby alespoň v mezích jednoho jazyka byl v této věci zaveden pořádek a aby název označující jediný pojem měl ve všech pracích stejnou grafickou podobu. Není dobře možné, aby se grafickou podobou lišily názvy týchž územních celků v pracích geografických a geologických.

Bude proto nutná těsná spolupráce geologických a geografických názvoslovných komisí. Potíž je ale v tom, že ani názvosloví zeměpisné není jednotné. I zde dochází ke kolísání v jednotlivých částech sousloví (*pahorkatina* – *vrchovina* – *hornatina*, *kotlina* – *pánev* atd.) a je nanejvýš potřebné tyto difference odstranit. To bude jedním z úkolů zeměpisné názvoslovné komise, která byla ustavena při ČSAV a spolupracuje s Vojenským zeměpisným ústavem. V této komisi bylo již dosaženo dohody o zeměpisných názvech pro mapy v měřítku 1 : 500 000. Bylo usneseno, aby se jednání této komise účastnili také geologové (dr. Havlena, dr. Malšovský a doc. Petránek). Podle sdělení dr. Roubíka je zajištěna i spolupráce se slovenskými geografy a tím i potřebná koordinace české a slovenské terminologie tohoto oboru.

Pokud jde o názvy užívané jen geology, ale ne geografy, dospěli účastníci obou porad k názoru, že by nebylo vhodné prosazovat u těchto názvů psaní s velkým začátečním písmenem. Velké začáteční písmeno má totiž kromě funkce označovat vlastní jména hlavní funkci signalizovat počátek nového větného celku a přílišným zvětšením počtu velkých písmen v textu se snižuje přehlednost členění do vět. Jen ty geologické názvy, které se stanou současně názvy zeměpisnými, se budou psát s velkým začátečním písmenem, ostatní, pomocné, neoficiální názvy je třeba psát s počátečním písmenem malým. (Např. *frýdlantská pahorkatina*, *terezínska kotlina*, *středočeská oblast*, *vyškovský úval* aj.)

Potíže ovšem dále působí označování pánví (*Budějovická*, *Třeboňská*, *Hornoslezská pánev* aj.), protože zde nejde jen o termín geografický a geologický, ale také o termín průmyslový; kromě toho geologické

a geografické vymezení se někdy nekryjí. Byl podán návrh, aby geografové užívali v souslovích místo slova *pánev* slova *kotlina*, ale návrh byl odmítnut s odůvodněním, že by toto řešení bylo v rozporu s orografickým dělením, kde název *pánev* je zcela vžitý. Definitivní rozhodnutí bude musit provést zeměpisná názvoslovná komise.

Pro geologické práce byla stanovena zásada psát názvy pánví v geologickém významu s malým počátečním písmenem. Touto zásadou se bude řídit redakce vydavatelství Ústředního ústavu geologického.

Účastníci porady zaujali zamítavé stanovisko k vytváření individuálních názvů pro označování geologických oblastí a doporučili užívání názvů kodifikovaných (např. místo labská pískovcová vrchovina – *Děčinské stěny*, místo prachovská výšina – *Prachovské skály*, místo staroměstská vrchovina – *skupina Kralického Sněžníka*, místo vizovická pahorkatina – *Vizovické vrchy*, místo železné pohoří – *Železné hory*, místo všerubská brána – *Všerubský průsmyk* atd.). Individuálním názvům a názvům neoznačujícím jednotně vymezené oblasti (jako např. *bělská výšina*, *bezdězská tabule*, *hořícký hřbet*, *bousovská kotlina*, *hodkovický úval* aj.) nebo doslovnému překládání německých názvů bez ohledu na dosavadní úzus (např. *Elbsandsteingebirge* – *labská pískovcová vrchovina*) je třeba se vyhýbat a nové nezavádět.

Obě porady v Ústředním ústavu geologickém přispěly tedy k ujasnění zásadního stanoviska v otázce pravopisu geologických a geografických názvů a současně přispěly i k navázání užší spolupráce mezi geology a geografy při koordinaci terminologie těchto příbuzných oborů. Zbývá sice ještě řada nerozřešených problémů, zejména pokud jde o jednotný pojmenovací systém, je však možno předpokládat, že další spolupráce geografické názvoslovné komise s geology pomůže odstranit dosavadní nesrovnalosti v pojetí zeměpisného členění naší republiky.

Antonín Kříž – Antonín Tejnor

MEZINÁRODNÍ PLÁN K SJEDNOCENÍ ÚPRAVY A ZPRACOVÁNÍ NĚKOLIKAJAZYČNÝCH SLOVNÍKŮ

(Podle zpráv v dokumentech Mezinárodního sekretariátu ISO/TC 37)

Asi před rokem se konalo ustavující zasedání Mezinárodního poradního výboru pro bibliografii, dokumentaci a terminologii (IAC BDT) při UNESCO. Tento výbor má pomáhat v uvedených oborech generálnímu ředitelství UNESCO radami, návrhy i dobrozdáním k provádění potřebných prací a při rozdělování finančních prostředků.

Výbor má dvanáct členů vybraných generálním ředitelem UNESCO ze zástupců různých zemí, vesměs uznávaných pracovníků ve jmenovaných oborech. Jeho působnost je zatím stanovena na dva roky. Spolupracují s ním tyto mezinárodní organizace: Mezinárodní sdružení knihovníků

(IFLA), Mezinárodní sdružení pro dokumentaci (FID), Mezinárodní sdružení tlumočnicků (FIT) a Terminologický výbor (TC 37) při Mezinárodní normalizační organizaci ISO.

Na ustavujícím zasedání byly projednány i některé odborné otázky:

1. Byl schválen (s některými doplňky) návrh mezinárodních pokynů pro jednotnou úpravu původních vědeckých publikací.

2. Byla podána zpráva o připravovaných všeobecných zásadách katalogizace, které mají mít, s jistým přizpůsobením v jednotlivých zemích, mezinárodní platnost.

3. Po průzkumu v jednotlivých zemích má být vypracována zpráva o způsobu a úrovni vzdělání dokumentaristů a knihovníků a o organizaci jejich práce. Souběžně s tím má být vydána i bibliografie prací týkajících se tohoto tématu.

4. Z iniciativy UNESCO má být zavedena systematická bibliografická práce v zemích, které ji dosud postrádaly. V r. 1960 se konal v Mexiku bibliografický seminář pro Jižní Ameriku. Podobné semináře mají být uskutečněny i pro země africké a asijské.

5. Bylo kladně zhodnoceno úsilí organizace FID zlepšit mezinárodní systém desetinného třídění. Kromě toho byl projednáván plán vytvořit nový mezinárodní klasifikační systém, který by byl vhodný pro děrné štítky, třídící stroje, bibliografické záznamy a pro kartotéky. První pokus asi s 10 000 pojmy má být vydán rusky, francouzsky a anglicky; přírodní vědy a technika do něho nebudou zahrnuty.

6. Byla jmenována pracovní skupina, která má vypracovat plán na podporu vydávání několikajazyčných odborných slovníků z prostředků UNESCO. Předsedou této skupiny se stal Rakušan doc. E. Wüster, předseda Terminologického výboru ISO/TC 37. Ukázalo se, že je nutné všechny slovníkové práce mezinárodně koordinovat, aby se nikde zbytečně neplýtvalo energií, časem a penězi. Z těch prostředků, které byly v UNESCO určeny pro tyto účely, má být 10 % věnováno na vypracování mezinárodních zásad pro tvoření odborného názvosloví a odborných slovníků, 35 % je určeno k podpoře několikajazyčných systematicky uspořádaných odborných slovníků s definicemi; rovněž 35 % bude přiděleno pro abecedně uspořádané odborné slovníky bez definic. ale bylo doporučeno, aby systematickým slovníkům byla dávana přednost před abecedními, protože jen systematické slovníky mohou být spolehlivým základem, z něhož i abecední slovníky mají vycházet. Dalších 10 % bude poskytnuto k podpoře recenzí a bibliografií slovníků. Zbývajících 10 % má umožnit celkovou koordinaci této práce. Přitom bylo též generálnímu ředitelství UNESCO doporučeno zřídit stálý výbor pro mezinárodní koordinaci terminologie a zařadit do rozpočtu UNESCO na r. 1963/64 podporu pro počáteční rozvinutí práce tohoto výboru.

7. Bylo usneseno rozdělit částku 14 000 dolarů, která je právě k dispozici, na podporu těchto mezinárodních publikací: Příručka pro archiváře, Seznam knihoven, Dokumentační střediska v Africe, Katalogizační pravidla, Několikajazyčný odborný slovník dokumentační, Bibliografie společenskovědních několikajazyčných slovníků, Studie o dokumentační fotografii z hlediska autorského práva, Příručka dokumentačního fotografování.

Práce výboru pro bibliografii, dokumentaci a terminologii (IAC BDT) při UNESCO byla tedy plodná a úspěšná. Jeho další činnost byla zahrnuta do programu UNESCO na r. 1963/64.

Miroslav Roudný

OBROBOTKA METALLOV DAVLENIJEM. VOLOČENIJE, Sbornik rekomendujemych terminov, vypusk 61, Izdatel'stvo AN SSSR, Moskva 1962.

Úvodom o tejto terminologickej príručke treba povedať, že Komitét vedecko-technickej terminológie AN SSSR už ustálil základné termíny z oblasti spracovania kovov tlakom. Termíny boli publikované v zborníku *Obrabotka metallov davlenijem*. (Pozri o tom krátku zprávu v ČSTČ 1, 1962, 246.) Názvy oboch príručiek sú teda zhodné, len novšie vydaná má podtitul *Voločeniye* (preťahovanie) a obsahuje terminológiu najdôležitejšej metódy spracovania kovov tlakom – terminológiu preťahovania. Keďže preťahovanie je len jedna z metód spracovania kovov tlakom, neuvádzajú sa v zborníku termíny a definície základných pojmov spoločne všetkým druhom spracovania kovov tlakom. Táto príručka zaznamenáva len názvy špecifické pre preťahovanie.

Štruktúra príručky je obvyklá, len po úvode (t. j. pred vlastnou terminologickou časťou) je prehľadná klasifikácia druhov preťahovania, preťahovacích nástrojov a preťahovacích strojov (str. 6–8).

Tradične sa aj tu popri odporúčaných termínoch zaznamenávajú aj termíny nevhodné. Dôvody pre označenie termínu za nevhodný (neodporúčaný) sú rozmanité. Napríklad v časti *Druhy preťahovania* je ako neodporúčaný označený termín „voločeniye davlenijem“ a ako vhodný pre tento pojem uvádza sa termín *voločeniye bez opravki*. V neodporúčanom termíne sa nevhodný prívlastok *davlenijem* zrejme pokladá sa nadbytočný prvok termínu, pretože *voločeniye* sa už v definícii vymedzilo ako spracovanie kovov tlakom (t. j. „davlenijem“). Inokedy sa termíny označujú ako neodporúčané preto, že pre ten istý pojem jestvuje niekoľko synonymných pomenovaní, pričom ide o názvy z rôznych štylistických rovin. V takých prípadoch sa navrhol celkom nový termín. (Napr. ako neodporúčané sú označené termíny „filera“, „glazok“, „koľco“, „matrica“, ako vhodný sa ustáľuje termín *voloka*. Namiesto termínov „vchodnaja raspuška“, „smazočnaja voronka“, „smazočnaja raspuška“, „smazočnyj konus“

odporúča sa termín *vchodnaja zona* ap.) Komponenty nového pomenovania využívajú sa potom aj ako systematizujúci prostriedok. V novoustálených termínoch *vchodnaja zona*, *rabočaja zona*, *kalibrujuščaja zona* substantívum *zona* nahradilo tri rôzne podstatné mená (*raspuška*, *konus*, *pojasok*), čím sa zjednotili termíny tohto okruhu. Často sa istý termín neodporúča pre nevhodnú motiváciu pomenovania. (Pozri neodporúčaný termín „plavajúšča opravka“, ktorý je nahradený správne motivovaným pomenovaním *samoustanavljavjuščajasia opravka*. Z definície totiž vyplýva, že nejde o nijaký „plávajúci rámik“, ale o neupevnenú súčiastku, ktorá sa automaticky nastavuje na mieste deformácie.)

Zostavovatelia zborníka sa pridržali všeobecne prijatej zásady, že pre jeden pojem má sa normalizovať len jeden termín. Trocha iná situácia je v niekoľkých prípadoch, kde ide o potenciálne tvorenie pomenovania so zhodným a nezhdným prívlastkom. Pomenovanie s nezhdným prívlastkom reprezentuje presnejší variant termínu (i keď spravidla niekoľkoslovný) a pomenovanie so zhodným prívlastkom býva obvykle menej presné, ale v praxi upotrebitelnejšie. (Porov.: *voloka* s *koničeskoj rabočejoj zonoj* – *koničeskaja voloka*; *voloka* s *radialnojj zonoj* – *radialnaja voloka*.) Odporúčaných synonymných pomenovaní je však málo, pretože je výhodné najmä v technických terminologických sústavách mať pre jeden pojem len jedno pomenovanie.

Na konci zborníka je abecedný register, v ktorom sú zachytené aj neodporúčané termíny. Táto príručka (na rozdiel od iných novšie vydaných) neobsahuje ani v systematickej časti ani v abecednom ukazovateli cudzojazyčné termíny.

Ivan Masár

POLUPROVODNIKOVYJE PRIBORY, časť I, Osnovnyje poňatija, Sbornik rekomendujemych terminov, vypusk 62, Izdatelstvo AN SSSR, Moskva 1962.

Polovodiče a polovodičové prístroje nadobudli v ostatnom čase v technickej praxi veľmi široké uplatnenie. Preto je nanajvýš aktuálne vydanie takej terminologickej príručky o polovodičových prístrojoch, ktorá si kladie za úlohu objasniť všetky základné pojmy z oblasti polovodičov a polovodičových prístrojov. Zostavovatelia tohto zborníka si vytýčili ešte ďalší cieľ – podľa našej mienky značne závažný – podať vedecký systém termínov a definícií z tejto oblasti vedy a techniky. K takémuto formulovaniu úlohy viedla zrejme pojmová neujasnenosť a terminologická rozkolísanosť v polovodičovej technike.

Sborník *Polovodičové prístroje* je len prvou časťou terminológie polovodičov – ostatné časti budú publikované po spracovaní a všestrannom posúdení – a obsahuje termíny a definície základných fyzikálnych pojmov súvisiacich s polovodičovými prístrojmi. Teoretickým základom príručky je známa Lotteho práca *Osnovy postrojenija naučno-techničeskoj termi-*

nologii, na ktorú sa zostavovatelia odvolávajú v úvode (str. 4) a o ktorej sú z ukážok a citácií informovaní aj čitatelia ČSTČ.

Terminologická príručka *Polovodičové prístroje* patrí k takým, v ktorých sa okrem domácich ruských termínov uvádzajú aj ekvivalenty z troch svetových jazykov (z angličtiny, francúzštiny a nemčiny). V súvislosti s cudzojazyčnými termínmi je pozoruhodné upozornenie v úvode, že rôzni zahraniční autori chápu niektoré pojmy ináč, preto zostavovatelia zborníka varujú pred nekritickým používaním cudzojazyčných termínov, ktoré by mohlo viesť k nedorozumeniu. Ukazuje sa teda, aká zodpovedná práca je výber cudzojazyčných ekvivalentov domácich termínov. To však nevylučuje potrebu medzinárodnej koordinácie termínov aspoň v niektorých obzvlášť dôležitých technických disciplínach. Domnievame sa, že pre terminológiu polovodičov by táto práca mohla byť východiskom koordinácie, a to preto, že sa v nej mnohé pojmy vymedzujú nanovo, spresňujú sa i definície jednotlivých termínov, ako aj preto, že sa uvádzajú cudzojazyčné termíny, i keď s istými pochybnosťami o ich bezvýhradnej platnosti v tom-ktorom jazyku. Trocha prekvapuje, že nie pri všetkých ruských termínoch sú cudzojazyčné ekvivalenty vo všetkých troch rečiach. Pri niektorých pomenovaniach sú len anglické názvy (*eksiton* — *exciton*, *vyroždennyj poluprovodnik* — *degenerated semiconductor*). Sotva možno predpokladať, že vo francúzštine a nemčine tieto pojmy neexistujú. Ide tu zrejme o nedopatrenie alebo nedôslednosť. Pri termíne *neravnovesnaja koncentracija nositelej zariada* (skrátaná forma *neravnovesnaja koncentracija*) nie je dokonca ani jeden cudzojazyčný termín. (Porovnaj tiež zpravu o 59. zborníku Elektrotechnika. Elektronika, ČSTČ 2, 1963, 254–256.)

Porovnanie domácich a cudzojazyčných termínov ukazuje, že v terminológii polovodičových prístrojov javí sa niekoľko počtom nerovnakých skupín pomenovaní. Jedna skupina sú pomenovania úplne alebo takmer zhodné (rus. *akceptor*, *donor*, angl. *acceptor*, *donor*, fr. *accepteur*, *donneur*, nem. *Acceptor*, *Donator*). Do ďalšej skupiny patria pomenovania, ktoré by sme mohli označiť ako doslovné preklady (rus. *energija ionizacii donora*, angl. *ionization energy of donor*, fr. *energie d'ionisation de donneur*). Termínov tohto typu je veľa. Možno to chápať ako vedomú snahu po internacionalizácii terminológie polovodičových prístrojov.

Terminológia polovodičových prístrojov má niekoľko názvov utvorených podľa objaviteľa istého javu, ktoré sa spravidla nahradili novým pomenovaním. Kvôli kontinuite ponecháva sa však ako vhodný aj termín s menom objaviteľa (napr. *termoelektričeskij efekt* i *effekt Zeebecka*; rovnaká situácia je aj pri anglickom, francúzskom a nemeckom termíne). V prípadoch, kde sa meno objaviteľa používa vo všetkých cudzojazyčných termínoch, nedošlo k zmene ani v ruskom názve (pozri termín *elektrotermičeskij efekt Pelte* a jeho cudzojazyčné ekvivalenty).

Ivan Masár

Normalizační středisko Ústředního výzkumného ústavu živočišné výroby v Uhřetěvsi má od r. 1963 v plánu vypracování plemenářského názvosloví. Jako první část byly zpracovány *metody plemenitby* ve formě návrhu státní normy. Návrh byl rozeslán příslušným složkám k připomínkám a byl projednáván v dvou zasedáních v Uhřetěvsi za účasti jeho autorů, inž. R. Šilera a inž. J. Váchala. Zasedání se zúčastnili pracovníci z českých zemí i ze Slovenska. Byli to zástupci vysokých škol, výzkumných ústavů a úředních složek (ministerstva zemědělství, Státní plemenářské správy, Úřadu pro normalizaci aj.).

Bylo předloženo celkem 68 názvů pro pojmenování metod plemenitby a z nich komise přijala celkem 43 termínů, ostatní jako méně důležité nebo příliš problematické vyloučila. V názvosloví tohoto oboru je značná nejednotnost, a to jak v užívání jednotlivých termínů, tak v jejich obsahovém chápání. V diskusi se právem konstatovalo, že tato rozkolísanost vzniká hlavně z rozporů mezi názvoslovím genetickým a zootechnickým. Snahou komise bylo, aby se zootechnické názvosloví podle možnosti přizpůsobilo genetickému názvosloví, které je propracovanější a lépe se vyrovnává se současnými i nejnovějšími problémy.

Práce komise se soustředila na fixování pojmů, zpřesnění definic a v otázce synonym na volbu názvů jazykově i věcně nejlépe vyhovujících. V některých případech nebylo možno se obejít bez synonym, a proto budou uvedeny souběžné názvy dva, z nichž se časem patrně ustálí jen jeden výraz.

Ze základních názvů norma definuje zejména termíny *plemeno*, *plemenářská práce*, *plemenitba*, *linie* a *křížení*. Plemenitba se dělí na *čistokrevnou*, *cizorodou*, *příbuzenskou*; u příbuzenské se dále rozeznává *úzká* neboli *pokrevní*, *blízká* neboli *mírná* a konečně *plemenitba vzdálená*. Důležitý je *stupeň příbuzenské plemenitby* a *koeficient této plemenitby*. Vedle *genealogické* neboli *krevní linie* uvádí norma ještě *chovnou linii*, *inbrední linii* (tu jde o skupinu jedinců záměrně vyšlechtěných příbuzenskou plemenitbou s větším nebo menším stupněm vzájemné genetické podobnosti) a *izogenní linii* (za ni se považuje skupina jedinců téhož genotypu). Velmi obsažná je část věnovaná *křížení*, které se podrobně klasifikuje. Postupuje se od *meziliniového křížení* přes *meziplenné* a *mezidruhové křížení* až po *křížení zušlechťovací*. K názvům *bastardace*, *metizace*, *hybridizace*, jakož i k výrazům *bastard*, *metis*, *hybrid* zaujali členové komise odmítavé stanovisko v souhlase s došlými připomínkami, neboť v užívání těchto cizích slov zavládla v češtině i ve slovenštině značná nejednotnost způsobená nevyjasněností pojmů a jejich vzájemnou záměnou. Produktem křížení je *kříženec* (*meziplenný kříženec*, *mezidruhový kříženec*, *zpětný kříženec*). Kromě toho se v normě definuje *ro-*

dičovská neboli *parentálna generace*, *dceřiná* (slovensky *dcérska*) *generace*.

Norma obsahuje české i slovenské názvy. Od počátku se tu dbalo na jejich koordinování a nebylo nesnadné dosáhnout jednoty, neboť názvy jsou tvořeny ze stejných slovních základů domácích (*plemeno, křížení*) nebo cizích (*linie, generace*).

Chystaná norma je první plemenářskou normou; v příštím roce se bude zpracovávat další skupina názvů z tohoto důležitého zemědělského oboru.

Karel Sochor

SBORNÍK FILOZOFICKEJ FAKULTY UNIVERZITY P. J. ŠAFÁRIKA
V PREŠOVE, SPN, Bratislava 1960.

Sborník pripravili pracovníci Filozofickej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Prešove už v roku 1960 na počesť jubilejného 15. výročia oslobodenia, do rúk verejnosti sa však dostal až v minulom roku. Obsahuje tieto časti: a) Literatúra, b) Jazyk, c) Vedecký komunizmus.

V Československom terminologickom časopise upozorňujeme na tento sborník najmä preto, že obsahuje rozsiahlu štúdiu doc. Štefana Tóbika *Jazyk a terminológia starých slovenských písomných pamiatok výrobných sektorov*. Autor v nej rozoberá z jazykového a terminologického hľadiska *Artikuly šteliarov muránskej doliny z roku 1583* a uverejňuje prepis aj fotokópiu celej pamiatky. Pri rozboře jazyka a terminológie listiny autor konštatuje, že je napísaná českým, resp. staročeským spisovným jazykom, ktorý sa v 16. storočí používal na Slovensku, ale zisťuje tiež, že jazyk pamiatky „je silne premiešaný slovenskými prvkami“. Pre historické názvoslovie má význam najmä kapitola *Prehľad terminológie* (s. 142) s informáciami o feudálnej cechovej výrobe (organizačná a administratívna stránka cechovej výroby, terminológia, vlastnej výroby v hámroch, pracovný proces atď.). Autor štúdie sa chystá analyzovať aj ďalšie listiny a podať rozbor hutníckej a banskej ľudovej terminológie, ako ju dodnes používa najstaršia generácia v Gemeri.

Ivan Masár

OPRAVA

Prosíme čitateľov, aby si v 6. čísle 2. ročníka opravili na str. 352 poznámku pod čiarou. Namiesto chybné vytlačeného textu má byť: V tomto smere vidieť v *Terminológii botanickej morfológie*, Bratislava 1959, zrejmu tendenciu písať aj takéto viacčlenné prívlastky dovedna. No už v Martínovského *Kľúči na určovanie rastlín*, Bratislava 1961, sa uplatňuje táto tendencia miernejšie a v najnovšom vydaní bude sa ešte viac typov písať oddelene.

Marián Városov

TEÓRIA REALIZMU VO VÝTVARNOM UMENÍ

Kniha je prvým súborným spracovaním teoretických otázok realizmu vo výtvarnom umení nielen našej, ale vôbec marxistickej výtvarnej teórie. Autor konfrontuje doterajšie výsledky vedeckého bádania o tejto mimoriadnej a pálčivej problematike a dochádza k vymedzeniu dvoch základných podôb a významov, ako sa termín realizmus používa v odbornej literatúre.

Práca sa začína rozborom metodologických otázok, týkajúcich sa štúdia vzťahov umenia ku skutočnosti. Autor sleduje tieto vzťahy v dejinách umenia od praveku po súčasnosť v snahe ukázať premeny realizmu ako jednej z foriem vzťahu umenia ku skutočnosti a zároveň zrod realizmu ako historického smeru 19. storočia. Prierez 20. storočím umožňuje autorovi poodhaliť hlavné vnútorné protirečenie v umení našej doby, ako aj ďalšie ideovo-estetické premeny realizmu. V tretej časti sa autor zameriava na problém pomeru medzi vedeckým a umeleckým odrazom skutočnosti a na špecifický spôsob odrážania skutočnosti v jednotlivých druhoch umenia. Tento širší porovnávací pohľad dovoľuje autorovi postihnúť výrazové možnosti a zákonitosti výtvarných umení. Nasledujúca časť, nazvaná „Pojem realizmu“, skúma pomer medzi realizmom a rozličnými príbuznými, príp. protikladnými pojmami, ako sú romantizmus, naturalizmus, symbolizmus a so zreteľom na prítomnosť najmä abstrakcionizmus. Záverečná kapitola obsahuje uzávery a zovšeobecnenie rozborov pre problematiku socialistického realizmu.

Štúdia, hoci je venovaná teoreticky zložitým otázkam, je písaná prístupne. So záujmom po nej siahne každý z pracovníkov všetkých umeleckých druhov, študenti, aktívni umelci i široký okruh čitateľov najmä z radov pedagogických a osvetových pracovníkov.

VSAV 1961, str. 256, viaz. Kčs 9,40.

JAZYKOVEDNÉ ŠTÚDIE

Siedme číslo Jazykovedných štúdií obsahuje materiál z konferencie o vývinových tendenciách dnešnej spisovnej slovenčiny a o problémoch jazykovej kultúry na Slovensku. Táto konferencia bola v dňoch 2. až 4. apríla 1962 v Bratislave. Usporiadal ju Ústav slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied za spolupráce Katedry slovenského jazyka a literatúry Univerzity J. A. Komenského v Bratislave a Ústavu pro jazyk český Československej akadémie vied v Prahe.

V referátoch a diskusných príspevkoch rokovalo sa najmä o zásadách